

با نمایندگان مردم در مجلس نهم

۳۴. اشتغال و بیکاری در اقتصاد کلان ایران

«تبیین مفاهیم، دلالت‌ها و سیاست‌های بازار کار»

به نام خدا

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱
چکیده.....	۲
مقدمه.....	۲
بخش اول - برخی تعاریف و مفاهیم مرتبط با اشتغال و بیکاری.....	۳
بخش دوم - کار شایسته و نماگرهای آن.....	۴
بخش سوم - لزوم و اهمیت محاسبه اشتغال و بیکاری.....	۷
۱. دلایل وجوب آمارگیری «ویژه نیروی کار» اهمیت و کاربرد آن.....	۷
۲. ساختار و چارچوب نیروی کار از لحاظ نظری.....	۸
بخش چهارم - مطالعات نظری و تجربی اشتغال در ایران.....	۱۰
بخش پنجم - بازار کار و عوامل مؤثر بر آن در ایران.....	۱۳
۱. ویژگی‌های بازار کار.....	۱۴
۲. عرضه و تقاضای نیروی کار و عوامل مؤثر بر آن.....	۱۵
بخش ششم - بیکاری و انواع آن.....	۱۷
۱. انواع بیکاری.....	۱۷
بخش هفتم - تبیین سیاستگذاری و برنامه‌ریزی بازار کار.....	۱۹
۱. دلالت‌های نظری.....	۱۹
۲. مروری اجمالی بر سیاستگذاری اشتغال و مفاد قانونی مرتبط با اشتغال و نیروی انسانی طی برنامه‌های توسعه.....	۲۳
بخش هشتم - تغییرات و تحولات بازار کار.....	۲۸
۱. تحولات بازار کار در برنامه چهارم.....	۲۸
۲. مروری بر تغییرات و تحولات بازار کار ایران در سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن.....	۳۰
۳. بررسی تغییرات و تحولات بازار کار طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۸۸ بر مبنای نتایج طرح آمارگیری از نیروی کار.....	۳۷
۴. وضعیت شاخص‌های بازار کار در استان‌های کشور.....	۳۸
منابع و مأخذ.....	۴۳

با نمایندگان مردم در مجلس نهم
۳۴. اشتغال و بیکاری در اقتصاد کلان ایران
«تبیین مفاهیم، دلالت‌ها و سیاست‌های بازار کار»

پیشگفتار

جایگاه مجلس شورای اسلامی در مقام «خانه ملت» که «عصاره فضایل مردم» است و در جایگاه مرجع انحصاری قانونگذاری در کشور که صلاحیت نظارت بر امور کشور را هم دارد به قدری والاست که معمار کبیر انقلاب اسلامی خمینی روح‌الله این جایگاه را در رأس امور دانست. وظیفه نمایندگی و وظیفه الهی در مقام نمایندگی مردم در نظام اسلامی است و نمایندگان محترم مجلس ضروری است که با علم و عمل به این تکلیف عمل نموده و پاسدار حقوق مردم شریف بوده و در تحقق اهداف انقلاب اسلامی تلاش نمایند.

مهمترین وظیفه مجلس شورای اسلامی و نمایندگان محترم مجلس، قانونگذاری و نظارت بر حسن اجرای قوانین مصوب است. بدیهی است برای کارآمدی و اثربخشی هرچه بیشتر فعالیت‌هایی که در بازه زمانی چهارساله دوره نهم مجلس در این دو عرصه انجام می‌گیرد لازم است تا نمایندگان محترم توجه خود را معطوف به موضوعات و مسائلی نمایند که تأثیر قانونگذاری آنها در نظام اجرایی کشور بادوام و فراگیر بوده و تضمین‌کننده توأمان توسعه و عدالت باشد.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در راستای ارائه خدمت به نمایندگان محترم مبادرت به تهیه یک بسته اطلاع‌رسانی در موضوعات مختلف نموده است تا اطلاعات لازم و مورد نیاز اولیه را جهت نمایندگان برگزیده مردم در دوره نهم مجلس تأمین نماید و چنانچه نمایندگان برگزیده در موضوعاتی اطلاعات کمتری را داشته باشند با استفاده از این مجموعه امکان افزایش سطح دانش آنان در این موارد فراهم شود. موضوعاتی که در این سلسله گزارشات انتخاب شده‌اند در موضوعات مختلف حقوقی، سیاسی، اقتصادی، برنامه و بودجه، اجتماعی، زیربنایی، انرژی و صنعت و معدن با همین رویکرد برگزیده و اولویت‌گذاری شده‌اند.

امید است آنچه انتشار یافته و در اختیار قرار گرفته قابل استفاده و مفید باشد و اطلاعات اولیه لازم مورد نیاز را برای نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی فراهم نماید. همچنین امید است دوره نهم مجلس شورای اسلامی با همکاری تمام نهادهای مؤثر در سیاستگذاری و همت نمایندگان

شاهد دوره‌ای پربار و کارآمد از نظام قانونگذاری باشیم که مرضی حضرت حق جل و علا و حضرت بقیةالله قرار گیرد.

چکیده

اشتغال و بیکاری، از جمله متغیرهای اساسی اقتصاد هر کشور است، به گونه‌ای که افزایش اشتغال و کاهش بیکاری، به عنوان شاخص‌های توسعه‌یافتگی جوامع تلقی می‌شود. بنابراین درک درست اقتصادی از مفاهیم اشتغال، بیکاری و بازار کار مهم و ضروری می‌باشد. این گزارش بر این محور نگارش شده است تا خواننده درک اقتصادی درستی از این مفاهیم به دست آورد.

مقدمه

رشد اقتصادی نیازمند استفاده حداکثری و بهینه از منابع تولید می‌باشد. یکی از منابع بااهمیت و مهم در اقتصاد نیروی انسانی است. نیروی انسانی نقشی دوگانه در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی ایفا می‌کند، زیرا از یک سو، به عنوان عامل توسعه و از سوی دیگر، به عنوان هدف توسعه مطرح است. مسائل مربوط به نیروی انسانی هم جنبه اقتصادی و هم جنبه غیراقتصادی دارد. بنابراین در برنامه‌ریزی کلان نیروی انسانی اهمیت چشمگیری یافت.

درواقع اشتغال و بیکاری از جمله متغیرهای اقتصادی و اجتماعی است که در دوره‌های مختلف زمانی در تمام کشورهای جهان مورد توجه بوده و از دغدغه‌های سیاستگذاران و اقتصاددانان هر کشوری است. یکی از دلایلی که موجب شده تا سیاستگذاران و اقتصاددانان در هر کشوری به این متغیرهای اقتصادی و اجتماعی توجه عمده‌ای داشته باشند ناشی از پیامدهای اقتصادی و اجتماعی مربوط به بیکاری مثل افزایش فقر، بزهکاری و نرخ طلاق است. بر این اساس، بازار کار که در آن تعادل بین عرضه و تقاضای نیروی کار مطرح است در حوزه توجه دولت‌ها و اقتصاددانان قرار دارد. به طوری که این بازار به دلیل تعاملی که با بازارهای چهارگانه اقتصاد کلان دارد، از اهمیت وافر برخوردار است. بنابراین با توجه به مسائل اقتصادی و اجتماعی که در رابطه با وضعیت اشتغال و بازار کار مطرح می‌شود، دولت‌ها باید همیشه به دنبال سیاست‌هایی باشند تا به نحوی بتوانند وضعیت اشتغال را طوری تنظیم کنند که چنین مسائل اقتصادی و اجتماعی ایجاد نگردد.

با توجه به اهمیت اشتغال و بیکاری، این گزارش به دنبال این است تا مفاهیم مربوط به اشتغال، بیکاری و بازار کار را طوری تشریح کند که در پایان گزارش، چشم‌اندازی جامع و روشن از مفاهیم مهم در این زمینه ایجاد شود.

بخش اول - برخی تعاریف و مفاهیم مرتبط با اشتغال و بیکاری

عرضه نیروی کار:^۱ به جمعیتی اطلاق می‌شود که تأمین‌کننده نیروی کار جهت تولید کالاها و خدمات در طول یک دوره مشخص زمانی باشد و شامل مدت زمانی است که این جمعیت کار می‌کند یا زمان قابل کار کردن در طول این دوره است. همچنین متضمن کثرت و شدت کار، سطح آموزش‌ها و مهارت این جمعیت است.^۲

جمعیت فعال اقتصادی:^۳ تمام افراد ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر) که در هفته مرجع طبق تعریف کار، در تولید کالا و خدمات مشارکت داشته (شاغل) یا از قابلیت مشارکت برخوردار بوده‌اند (بیکار)، جمعیت فعال اقتصادی محسوب می‌شوند.

جمعیت غیرفعال اقتصادی: تمامی افراد ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر) که در طول هفته مرجع طبق تعریف، در هیچ‌یک از دو گروه شاغلان و بیکاران قرار نمی‌گیرند، جمعیت غیرفعال اقتصادی محسوب می‌شود.

جمعیت شاغل:^۴ کلیه افراد ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر) که در طول هفته مرجع، طبق تعریف کار، حداقل یک ساعت کار کرده و یا بنا به دلایلی به‌طور موقت کار را ترک کرده باشند، شاغل محسوب می‌شوند.

جمعیت بیکار:^۵ به کلیه افراد ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر) اطلاق می‌شود که: در هفته مرجع فاقد کار باشند (دارای اشتغال مزدبگیری یا خوداشتغالی نباشند) و در هفته مرجع یا هفته بعد از آن آماده برای کار باشند (برای اشتغال مزدبگیری یا خوداشتغالی آماده باشند) و در هفته مرجع و سه هفته قبل از آن جویای کار باشند (اقدامات مشخصی را به‌منظور جستجوی اشتغال مزدبگیری و یا خوداشتغالی به‌عمل آورده باشند).

افرادی که به‌دلیل آغاز به کار در آینده و یا انتظار بازگشت به شغل قبلی جویای کار نبوده، ولی فاقد کار و آماده برای کار بوده‌اند نیز بیکار محسوب می‌شوند.

نرخ مشارکت اقتصادی:^۶ نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و

۱. این مفهوم، اقتصادی است و معادل مفهوم آماری جمعیت فعال اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. حیدرپور، به نقل از بوثورث و دیگران، ۱۳۸۲، صص ۲۲ و ۲۹.

۲. از این طریق است که برخی از اقتصاددانان به موضوع سرمایه‌گذاری از طریق آموزش و وارد کردن آن در الگوی عرضه نیروی کار اهمیت ویژه‌ای قائل شده‌اند.

۳. نتایج آمارگیری نیروی کار، زمستان ۱۳۸۸، ص ۱۳.

۴. همان.

۵. همان، ص ۱۷.

۶. نتایج آمارگیری نیروی کار، زمستان ۱۳۸۸، ص ۱۸.

بیشتر) به جمعیت در سن کار ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر) ضرب در ۱۰۰.

$$\text{نرخ مشارکت اقتصادی} = \frac{\text{جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر (۱۵ ساله و بیشتر)}}{\text{جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر (۱۵ ساله و بیشتر)}} \times 100$$

اشتغال ناقص:^۱ افراد دارای اشتغال ناقص شامل تمام شاغلانی است که در هفته مرجع، حاضر در سر کار یا غایب موقت از محل کار بوده، به دلایل اقتصادی نظیر رکود کاری، پیدا نکردن کار با ساعت کار بیشتر، قرار داشتن در فصل غیرکاری و... کمتر از ۴۴ ساعت کار کرده، خواهان و آماده برای انجام کار اضافی در هفته مرجع بوده‌اند.

نرخ بیکاری:^۲ عبارت است از نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال (شاغل و بیکار)، ضربدر ۱۰۰.

بخش دوم - کار شایسته و نماگرهای آن

در حال حاضر، اغلب کشورها از جمله ایران به شدت به نرخ بیکاری به عنوان نماگر وضعیت اشتغال متکی هستند، اما واقعیت این است که این نرخ به خصوص در کشورهای با درآمد پایین، به تنهایی نمی‌تواند وضعیت بازار کار را مشخص کند. این موضوع ILO را بر آن داشت که به دنبال مفهومی جامع‌تر برای بیان وضعیت بازار کار باشد. عبارت کار شایسته اولین بار توسط دبیرکل ILO در سال ۱۹۹۹ مطرح شد. کار شایسته را می‌توان به عنوان فرصت‌هایی برای زنان و مردان برای به دست آوردن و حفظ کار خوب و سودمند از لحاظ اقتصادی در شرایط آزادی، برابری، امنیت و وقار انسانی تعریف کرد. در این تعریف ۶ بُعد مختلف قابل تفکیک است که عبارتند از:

الف) توانایی افراد در یافتن و حفظ کار که خواهان آن هستند.

ب) انجام کار بدون وجود اجبار.

ج) توانایی کار برای تأمین معاش قابل قبول برای فرد و خانواده تحت تکفل وی.

د) وجود رفتار و فرصت‌های یکسان و بدون تبعیض در کار.

هـ) احساس امنیت در کار از جهت حفظ سلامتی و تأمین مالی در زمان بازنشستگی و

از کار افتادگی یا حوادث شغلی.

و) حفظ شأن و وقار انسانی شاغلان از طریق مشارکت در تصمیم‌گیری برای تعیین شرایط کاری.

دو بُعد اول به وجود کار قابل قبول و چهار مورد بعدی به مناسب بودن ویژگی کار مذکور اشاره دارد.

۱. همان، ص ۱۷.

۲. همان، ص ۱۸.

هرچند مفهوم کار شایسته کاملاً ملموس است، اما بدون وجود یک مجموعه هسته‌ای از نماگرهای مشخص‌کننده کار شایسته، کشورها قادر به بیان و ارزیابی وضعیت نیروی کار خود، روند تغییرات آن طی زمان و جایگاهی که در سطح بین‌المللی دارد، نخواهند بود. به همین منظور ILO مجموعه حداقلی از نماگرهای مشخص‌کننده کار شایسته را پیشنهاد کرده است. این مجموعه شامل ۳۰ نماگر است که با توجه به ابعاد مختلف کار مناسب در نگاه مردم جهان و زمینه اجتماعی اقتصادی بروز کار مناسب به ۱۱ گروه قابل تقسیم هستند. لازم است، یادآوری شود که برخی از نماگرها به بیش از یک بُعد کار شایسته منتسب شده‌اند. در ذیل به برخی از این نماگرها به‌طور فهرست‌وار اشاره می‌شود.

۱. فرصت‌های اشتغال

۲. کار غیرقابل قبول

در مورد این بُعد از کار شایسته، تنها دو نماگر پیشنهاد شده است. نماگرهای کار اجباری و نماگرهای اشکال بد و خطرناک کار کودکان که با توجه به مشکلات اندازه‌گیری، مشکلات مفهومی و نبود اطلاعات مورد نیاز در حال حاضر قابل محاسبه نیست.

۳. ساعات کار شایسته^۱

برای اندازه‌گیری این جنبه از کار شایسته دو نماگر پیشنهاد شده است: درصد شاغلان با ساعت کار بیش از حد برحسب وضع شغلی و میزان اشتغال ناقص زمانی.

۴. ثبات و امنیت شغلی^۲

۵. تعادل بین کار و زندگی خانوادگی

برای اندازه‌گیری این جنبه از کار شایسته فقط دو نماگر پیشنهاد شده است.

الف) نسبت میزان اشتغال زنان دارای فرزند زیر سن اجبار مدرسه به میزان اشتغال زنان ۲۰-۴۹ ساله (از تقسیم میزان اشتغال زنان دارای فرزند زیر سن اجباری مدرسه به میزان اشتغال زنان ۲۰-۴۹ ساله به دست می‌آید).

ب) ساعت کار بیش از حد.

۶. رفتار بی‌طرفانه در اشتغال^۳

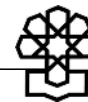
۷. تبعیض شغلی^۴

۸. کار امن^۵

نماگرهای پیشنهادی در این بخش عبارتند از:

-
1. Decent Hours Work
 2. Stability and Security of Work
 3. Fair Treatment in Employment
 4. Occupational Segregation
 5. Safe Work

- الف) سطح امنیت محل کار با توجه به وضعیت موجود،
- ب) تلاش‌های انجام شده برای ایجاد شرایط امن کاری،
- ج) پوشش بیمه‌ای در حوادث شغلی،
- د) میزان حوادث کشنده در هر یک میلیون شاغل مزدبگیر،
- ه) میزان بازرسان کار به‌ازای هر یک میلیون شاغل مزدبگیر و به‌ازای هر یک میلیون شاغل مزدبگیر تحت پوشش،
- و) ساعت کار بیش از حد،
- ز) میزان پوشش حوادث شغلی مزد و حقوق‌بگیران (از تقسیم تعداد افراد مزد و حقوق‌بگیر تحت پوشش بیمه حوادث شغلی به کل مزد و حقوق‌بگیران به‌دست می‌آید).
۹. حمایت اجتماعی
- برای این بخش هفت نماگر پیشنهاد شده است که پوشش مؤثر و سطوح مزایای واقعی و هزینه‌های مربوط را اندازه‌گیری می‌کنند.
- الف) هزینه تأمین اجتماعی عمومی به تفکیک کل، خدمات بهداشتی و حق بازنشستگی افراد مسن (درصدی از تولید ناخالص داخلی).
- ب) هزینه عمومی حمایت‌های نقدی برای تأمین نیازهای اولیه (درصد از تولید ناخالص داخلی).
- ج) استفاده‌کنندگان از حمایت‌های نقدی (درصدی از فقرا).
- د) سهم جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر که از حق بازنشستگی استفاده می‌کنند (از تقسیم افراد ۶۵ ساله و بالاتر که از حق بازنشستگی استفاده می‌کنند به کل جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر به‌دست می‌آید).
- ه) سهم مشارکت جمعیت فعال اقتصادی در یک صندوق بازنشستگی (از تقسیم تعداد جمعیت فعال عضو یک صندوق بازنشستگی به کل جمعیت فعال به‌دست می‌آید).
- و) متوسط ماهیانه مزایای بازنشستگی به‌عنوان درصدی از میانه یا میانگین درآمد (از تقسیم متوسط مزایای بازنشستگی به میانه یا میانگین درآمد افراد شاغل به‌دست می‌آید).
- ح) پوشش بیمه حوادث شغلی.
۱۰. گفتمان اجتماعی^۱

بخش سوم - لزوم و اهمیت محاسبه اشتغال و بیکاری

محاسبه و به دست آوردن آمار واقعی و قابل اطمینان اشتغال و تفسیر آن، یکی از ابزارهای مفید و مهم در دست برنامه ریزان و کارشناسان بازار نیروی کار و اشتغال است که هدف تأثیرگذاری و تصمیم‌گیری بر بازار کار را تعقیب و دنبال می‌کند. در واقع آمار بازار کار و اشتغال به ما می‌گوید که چه تعداد از افراد شاغل شده‌اند؟ چگونه و چه وضع شغلی دارند و در کدام گروه شغلی و با بخش‌های اقتصادی از شاغلین محسوب می‌شوند.

۱. دلایل وجوب آمارگیری «ویژه نیروی کار» اهمیت و کاربرد آن

علاوه بر آمار نیروی کار که از سرشماری‌ها به دست می‌آید، در برخی آمارگیری‌های نمونه‌ای نیز اطلاعاتی در زمینه نیروی کار از طریق مراجعه به خانوارها گردآوری شده است. اگرچه دسترسی به بعضی اطلاعات عمده در مورد خصوصیات نیروی انسانی کشور از این طریق امکانپذیر است، ولی از آنجا که سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن و آمارگیری‌های نمونه‌ای نفوس عمدتاً هدف‌های دیگری غیر از بررسی‌های دقیق ویژگی‌های نیروی کار را دنبال می‌کند و با توجه به اینکه سرشماری‌ها در هر ده سال یک بار انجام می‌گیرد، این‌گونه آمارگیری‌ها، پاسخگوی نیازهای برنامه‌ریزی در زمینه نیروی کار نیستند. بنابراین گردآوری اطلاعات دقیق و کافی در زمینه اشتغال و بیکاری، جز از طریق اجرای یک طرح آمارگیری ویژه که به همین منظور تهیه و با روش‌های مناسبی به طور مستمر و منظم اجرا می‌شود، میسر نیست.

۱-۱. تدوین نظام آماری جامع جمعیت فعال اقتصادی

به طور کلی دو هدف عمده ذیل در ارتباط با نظام آماری جامع جمعیت فعال اقتصادی، در دنیا تعقیب می‌شود:^۱

- سنجش میزان منابع در دسترس و بلااستفاده ساعت کار و نیروی انسانی جهت استفاده در برنامه‌ریزی اقتصاد کلان و برنامه‌ریزی منابع انسانی.
- سنجش رابطه میان اشتغال، درآمد و سایر ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی جهت برنامه‌ریزی و سیاستگذاری اشتغال، ایجاد اشتغال، ایجاد ساختن طرح‌ها و برنامه‌های حمایتی، آموزش فنی و حرفه‌ای و...

به بیان دیگر این اهداف، از نظر گردآوری داده‌های مرتبط با جهت فعال اقتصادی به عنوان دورنمای اقتصادی و هدف دوم به معنی دورنمای اجتماعی به شمار می‌رود.

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس، بررسی تطبیقی نحوه آمارگیری نیروی کار، محاسبه جمعیت شاغل و فعال اقتصادی در ایران، گزارش شماره مسلسل ۸۲۸۱، ص ۹، اسفندماه ۱۳۸۵.

۱-۲. توسعه منابع و سرمایه انسانی

به منظور ایجاد مبنایی در جهت سنجش عرضه نیروی کار (رجوع شود به مفهوم عرضه نیروی کار، در بخش دوم، استفاده از نیروی کار و بهره‌گیری از سرمایه انسانی در مراحل مختلف تولید از دیگر موارد اهمیت آمارگیری از نیروی کار محسوب می‌شود).

۱-۳. ارزیابی و طراحی سیاست‌های فراگیر بخش عمومی به نفع ایجاد و ارتقای سطح اشتغال

این سیاست‌ها می‌تواند در قالب سیاست‌های فعال^۱ و منفعل^۲ بازار کار (رجوع شود به بخش ۱-۲، ارزیابی برنامه‌های بازار کار، ص ۵۰). به خصوص که بخشی از آنها برای ارزیابی تأثیرات اجتماعی سیاست‌های اشتغال دولت به کار می‌آید و بدین منظور اطلاعاتی را از حیث تغییرات سطح اشتغال و بیکاری در میان زنان، جوانان، کارگران سالمند و سایر گروه‌های جمعیتی از نقطه نظر اجتماعی فراهم می‌کند.

۱-۴. حمایت از درآمدها و برنامه‌های اجتماعی

اشتغال منبع عمده درآمد مردم محسوب می‌شود. به همین منظور آمارهای صحیح اشتغال عامل اصلی در جهت تنظیم و ارزیابی سیاست‌های دولت در ایجاد حمایت از درآمد، کاهش فقر و توزیع مجدد درآمد محسوب می‌شود. این آمارها همچنین در ارزیابی تأثیرات تثبیت قیمت‌ها، ترانزپرداخت‌ها و سیاست‌های تعدیل ساختار بر اشتغال و وضعیت درآمد جمعیت شاغل و زیرگروه‌های مختلف آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. به بیان دیگر سنجش مشترکی از اشتغال و درآمد مبنایی جهت ارزیابی و تحلیل میزان کافی اشتغال گروه‌های مختلف کارگران، ظرفیت ایجاد اشتغال فعالیت‌های مختلف اقتصادی و بروز مشکلات گوناگون اقتصادی به دست می‌دهد. داده‌های مربوط به اشتغال و درآمد به تفکیک شغل، فعالیت اقتصادی و سایر ویژگی‌های اجتماعی و جمعیتی در جهت انجام گفتگوهای سه‌جانبه و طرف‌های اجتماعی توافق بر سر حداقل دستمزد، توافقات دسته‌جمعی و برنامه‌های تساوی فرصت و رفتار در رابطه با اشتغال مورد نیاز است.

۲. ساختار و چارچوب نیروی کار از لحاظ نظری

چارچوب نیروی کار در یک دوره زمانی مشخص، بر مبنای مجموعه‌ای از قواعد معین، جمعیت بالاتر از سن تعیین شده، برای سنجش جمعیت فعال اقتصادی را به سه گروه کلی طبقه‌بندی می‌کند:^۳

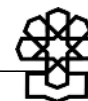
1. Active Labour Market Policies (ALMP)

2. Passive Labour Market Policies (PLMP)

<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/pub/etp49.htm>

جهت اطلاع بیشتر مراجعه شود به سایت:

۳. هوسمانز و دیگران، ۱۳۷۳، ص ۴۰.

شاغلین، بیکاران و در مجموع نیروی کار یا جمعیت فعال جاری را تشکیل می‌دهند که مقیاسی در مورد کمیت عرضه نیروی کار در دوره مورد نظر به دست می‌دهد. گروه سوم (افراد خارج از نیروی کار) که به این گروه افراد دارای سن کمتر از حداقل سن تعیین شده برای سنجش جمعیت فعال اقتصادی نیز افزوده می‌شود که بیانگر جمعیت غیرفعال جاری است.

نیروی کار یا جمعیت مشارکت جُسته در بازار کار، یا بیکار است یا شاغل. اشتغال افراد یا به صورت تمام وقت است یا به صورت پاره وقت. اشتغال پاره وقت نیز یا به صورت داوطلبانه است یا غیرداوطلبانه. تقسیمات فوق را می‌توان به صورت شکل زیر نشان داد.^۱

شکل تقسیمات جمعیت از منظر بازار کار

جمعیت		
در سن کار		خارج سن کار
نیروی کار		خارج از نیروی کار
شاغل		بیکار
تمام وقت	پاره وقت	
تمام وقت	داوطلبانه	ناخواسته

بر این اساس در گذشته، نیازهای آماری بخش نیروی انسانی در کشور از طرح‌های آماری جمعیتی مرکز آمار ایران و طرح‌های نمونه‌گیری وزارت کار و امور اجتماعی تأمین می‌شد.

علاوه بر این، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ همواره حاوی اطلاعاتی در زمینه شاخص‌های اشتغال و بیکاری بوده است.

در سال ۱۳۷۳ طرح آمارگیری از ویژگی‌های اشتغال و بیکاری خانوار با هدف ارائه اطلاعات آماری در زمینه شاخص‌های نیروی کار، توسط مرکز آمار ایران طراحی و با همکاری وزارت کار و امور اجتماعی اجرا شد. در سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵ به دلیل درگیری مرکز آمار ایران در اجرای سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵، طرح مزبور به مرحله اجرا در نیامد.

در پی اعلام نیاز بخش برنامه‌ریزی کشور به شاخص‌های فصلی نیروی کار و همزمان با اجرای طرح آمارگیری از ویژگی‌های اشتغال و بیکاری خانوار به صورت فصلی از سال ۱۳۸۰، پژوهشکده آمار بنا به درخواست مرکز آمار ایران، طرح آمارگیری نیروی کار را به منظور دقت بیشتر در دستیابی به شاخص‌های نیروی کار تهیه کرد. این طرح با هدف دستیابی به شاخص‌های فصلی و سالیانه نیروی کار و تغییرات آن در سطح کل کشور و استان‌ها، از بهار ۱۳۸۴ اجرا شده است.

بخش چهارم - مطالعات نظری و تجربی اشتغال در ایران

تاکنون مطالعات مختلفی در حیطه اشتغال در مورد این موضوع انجام گرفته است که به دلیل محدودیت ارائه مطالب صرفاً در اینجا به چند مطالعه در اقتصاد ایران اشاره می‌شود:

کریمی موغاری (۱۳۷۹) در رساله دکترای خود تحت عنوان «تأثیر نهادهای بازار کار ایران بر هزینه مبادله» به بررسی بازار کار ایران پرداخت. وی در این تحقیق به این نتیجه رسید که نهادهای بازار کار ایران با ضعف مزمن دست به گریبان هستند. این نهادها که باید مجرای بیان نظرات، نارضایتی‌ها، درخواست‌ها و پیشنهادات کارگران و کارفرمایان باشند و با سازماندهی پیمان‌های دسته‌جمعی، جریان اطلاعات را تسهیل کنند و بی‌ثباتی و عدم اطمینان در بازار کار را کاهش دهند، در عمل به عرصه‌هایی برای بده - بستان‌های سیاسی و اقتصادی و رانت‌جویی گروه معدودی از رهبران و نمایندگان این تشکل‌ها مبدل گردیده‌اند و بر هزینه مبادله بازار کار ایران افزوده‌اند.

طائی (۱۳۷۹) در رساله دکترای خود با عنوان «تخصیص زمان، عرضه نیروی کار خانوار و تقاضای کالا و خدمات در ایران» بازار کار و وضعیت عرضه نیروی کار در ایران را مورد بررسی قرار داده است. وی با بیان نظریه جدید اقتصاد خانواده مبنی بر اینکه خانواده به‌عنوان یک واحد اقتصادی - اجتماعی در چرخه فعالیت‌ها ایفاگر نقش‌های چندگانه‌ای می‌باشد، رفتار عرضه نیروی کار در ایران را مورد بررسی قرار داد. وی در این تحقیق مطرح می‌کند که خانوارها از مبادله بین اوقات فراغت و کار، کسب درآمد می‌کنند و با قدرت خرید ایجاد شده به‌عنوان متقاضی وارد بازار کالا و خدمات و از محل مازاد مصرف به‌عنوان عرضه‌کننده سرمایه وارد بازارهای مالی می‌شوند. مهمترین یافته‌های این تحقیق عبارت است از:

۱. برای تعادل بازار کار نباید، صرفاً به این بازار اندیشید و بهبود سایر بازارها نقش بااهمیتی در این بازار دارد.

۲. مکمل بودن درآمد و فعالیت زن و مرد برای یکدیگر در خانواده‌ها، حاکی از فقدان کسب درآمدهای انتظاری مردان در بازار کار برای تأمین میزان تقاضای انتظاری آنها در بازار کالا و خدمات است.

۳. سطوح تحصیلی در تمامی الگوها به‌عنوان متغیر مؤثر شناخته می‌شود. بنابراین اصلاح و گسترش نظام آموزشی و افزایش سطح کیفی آن می‌تواند به بهبود کارآیی بازار کار بیانجامد.

نادران و فولادی (۱۳۸۴) در تحقیق خود با عنوان «ارائه یک مدل تعادل عمومی برای بررسی آثار مخارج دولت بر تولید، اشتغال و درآمد خانوارها» ضمن ارائه یک مدل تعادل عمومی برای ایران، اثر تغییر مخارج دولت بر تولید، اشتغال و درآمد خانوارها نشان می‌دهند که افزایش مخارج سرمایه‌ای دولت؛ در بخش‌های خدمات، ساختمان و نفت و گاز افزایش تولید و اشتغال را به همراه

خواهد داشت، اما افزایش مخارج سرمایه‌ای دولت در بخش‌های کشاورزی و صنعت و معدن، موجب کاهش تولید و اشتغال می‌شود.

نوبخت (۱۳۸۵) در تحقیقی با عنوان «آینده بیکاری و طراحی مدل راهبردی برای تعادل بازار کار و تنظیم روابط صنعتی در ایران» بازار کار و وضعیت بیکاری در ایران را مورد بررسی و مطالعه قرار داد. وی در این تحقیق با مقایسه بازار کار ایران با کشورهای دیگر^۱ نتایج زیر را به دست آورد:

(الف) در دوره سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۰۰ در ایران شاخص دستمزد حقیقی ۸۰ درصد و نرخ بیکاری ۴/۲ درصد افزایش یافت. این بدین معناست که ایران در مقایسه با ۹ کشور مورد مطالعه دیگر، با تغییرات زیادی چه در دستمزد و چه در نرخ بیکاری مواجه بوده است.

(ب) در دوره سال‌های ۱۹۸۵-۱۹۹۵، فساد اتحادیه‌های تجاری و بیکاری در ایران افزایش یافت.

(ج) ایران در طول سال‌های ۱۹۹۳-۱۹۹۸ نسبت به کشورهای منتخب از جریان کمتری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برخوردار بوده است.

(د) ایران با ۷۴ درصد، بالاترین حداقل دستمزد را به‌عنوان نسبتی از درآمد متوسط، مابین ۹ کشور مورد مقایسه، در سال ۱۹۹۷ داشته است، اما فشار مالیاتی ایران نسبت به کشورهای مزبور، بسیار اندک بوده است.

(ه) سطح آموزش در ایران طی سال‌های ۱۹۹۵-۲۰۰۳ افزایش یافته است. بنابراین وضعیت ایران، نسبت به ۹ کشور مورد مطالعه چندان بد نیست.

امینی و منصور (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر اشتغال جوانان به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی ایران» به منظور بررسی عوامل مؤثر بر اشتغال جوانان گروه سنی ۲۰-۲۹ ساله از متغیرهای ارزش‌افزوده، حداقل دستمزد واقعی، نسبت جمعیت جوان دارای تحصیلات متوسطه و دیپلم به کل جمعیت جوان، نسبت جمعیت جوان دارای تحصیلات عالی به کل جمعیت جوان و نسبت شاغلان علمی، فنی و تخصصی به کل اشتغال به‌عنوان جانشین سطح فناوری برای برآورد تابع اشتغال جوانان استفاده کرده است. توابع اشتغال جوانان در سه بخش عمده کشاورزی، صنعت و خدمات با استفاده از داده‌های سری زمانی طی دوره ۱۳۴۵-۱۳۸۲ با روش الگوی تصحیح خطای برداری (VECM) برآورد شده است. براساس نتایج به دست آمده، رشد تولید در بخش صنعت، تأثیر بیشتری بر افزایش اشتغال جوانان دارد. حداقل دستمزد واقعی در تمامی بخش‌ها تأثیر منفی بر اشتغال جوانان دارد؛ ولی این تأثیر در بخش کشاورزی معنادار نیست. افزایش سطح تحصیلات جوانان در مقاطع متوسطه و دیپلم و عالی تأثیر مثبت و معناداری بر اشتغال جوانان دارد و این اثر در مورد تحصیلات عالی قوی‌تر می‌باشد. در نهایت، پیشرفت

۱. کشورهای مورد بررسی عبارتند از: استرالیا، برزیل، ایرلند، کره جنوبی، مالزی، نیوزلند، لهستان، آفریقای جنوبی و ترکیه.

فناوری، اثر منفی و معناداری بر اشتغال جوانان در بخش کشاورزی دارد.

آذربایجان و دیگران (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان «اثر حجم تجارت خارجی بر مهاجرت نیروی کار: مورد ایران و کشورهای منتخب OECD» نشان می‌دهند که رابطه مکملی بین تجارت و مهاجرت نیروی کار ایرانی به کشورهای OECD وجود دارد؛ به این معنا که افزایش حجم تجارت افزایش جریان مهاجرت نیروی کار ایرانی را به دنبال دارد. همچنین واگرایی در دستمزدهای حقیقی بر جریان مهاجرت نیروی کار ایرانی به آن کشورها دامن می‌زند.

رنانی و دیگران (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان «انعطاف‌پذیری نیروی کار و رقابت‌پذیری صنایع در اقتصاد جهانی» با تمرکز بر اشتغال غیررسمی، در پی بررسی این نکته است که اشتغال غیررسمی در فعالیتهای دارای فناوری پایین تا چه اندازه می‌تواند بر سطح انعطاف‌پذیری نیروی کار بنگاه‌ها و قدرت رقابتی آنها مؤثر باشد. با کاربرد روش پانل در بین فعالیتهای صنعتی (صنایع با فناوری پایین) در دوره ۱۳۷۷-۱۳۸۲، نتایج، نشان‌دهنده اثر مثبت اشتغال غیررسمی بر رقابت‌پذیری در این گروه صنایع است.

داروغه، بانویی و طائی (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان «اثر درآمد مختلط بر اشتغال‌زایی فعالیتهای اقتصادی» نشان می‌دهند که نادیده گرفتن نقش و اهمیت درآمد مختلط به‌عنوان بخشی از درآمد نیروی کار، می‌تواند نتایج مربوط به توان اشتغال‌زایی را در الگوی شبه‌ماتریس حسابداری اجتماعی، مورد تردید قرار دهد. با جمع کل اقتصاد در پانزده بخش، نتایج نشان می‌دهند که بخش‌هایی مثل آموزش، کشاورزی، ساختمان و عمده‌فروشی و خرده‌فروشی دارای اشتغال‌زایی بیشتری نسبت به سایر بخش‌ها هستند. همچنین با درون‌زا کردن درآمد مختلط در کنار جبران خدمات، اشتغال‌زایی هفت بخش، کاهش و هشت بخش، افزایش می‌یابد.

قاسمی (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان «بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر اشتغال ایران: رویکرد بین‌بخشی» موضوع اشتغال را به‌عنوان مسئله اصلی سیاستگذاران و دغدغه جوانان کشور مورد بررسی قرار داد. وی اشاره می‌کند که از جمله عوامل مؤثر بر تقاضای نیروی کار، فناوری است. تغییر فناوری عامل مهم و مؤثر در جهت تغییر تقاضای نیروی کار است، زیرا انتظار می‌رود که فناوری ترکیب و محتوای نیروی کار را در فرآیند تولید تغییر داده و از طریق اثرگذاری بر سطح مهارت‌ها و دستمزدها، در ایجاد یا حذف فرصت‌های شغلی نقش داشته باشد. نتایج نشان می‌دهد که فناوری اثر مثبت بر اشتغال دارد. پس با توجه به وضعیت موجود کل کشور و شکاف بین عرضه و تقاضای نیروی کار و با توجه به اثر مثبت فناوری بر اشتغال در تمامی بخش‌ها، افزایش حمایت‌ها و گسترش هزینه‌های تحقیق و توسعه در کشور لازم است. شایان ذکر است که نقش

دولت در این زمینه بسیار تعیین‌کننده و مهم می‌باشد که از مخارج تحقیق و توسعه در بخش‌های مختلف اقتصادی حمایت و بسترسازی‌های نهادی را برای ارتقای فرهنگ به‌کارگیری آن ایجاد کند.

بخش پنجم - بازار کار و عوامل مؤثر بر آن در ایران

شناخت بازار کار و مقوله‌های مرتبط با آن نظیر عرضه و تقاضای نیروی کار و به‌تبع آن بیکاری و اشتغال از مسائل مهم در حیطه اقتصاد کار و البته سیاستگذاری برای آن است. بر این اساس در ادامه سعی شده است مفاهیم مهم مترتب بر موضوع با تلخیص و اجمال ارائه شود.

همان‌طوری که می‌دانیم، بازار کار یکی از بازارهای چهارگانه در اقتصاد است که همراه با بازار پول، سرمایه و کالا و خدمات در اقتصاد کشور نقش مهمی دارد. وجود سرمایه انسانی در عرضه و تقاضای نیروی کار، این بازار را از بازارهای دیگر جدا می‌کند. بازار کار یک مشخصه مهمی دارد و همین ویژگی این بازار را متمایز از بازارهای دیگر می‌سازد. درحالی که عرضه‌کننده یک کالا نه می‌داند و نه توجه دارد که کالایش پس از فروش چگونه و کجا به‌کار می‌رود، برای عرضه‌کننده خدمات کار این‌گونه نیست. آلفرد مارشال^۱ بیان می‌کند که «عوامل انسانی تولید همانند دیگر عوامل تولید خرید و فروش نمی‌شوند. کارگر کارش را می‌فروشد اما او خود در مالکیت خودش باقی می‌ماند». بازار نیروی کار در میان اقتصاددانان اهمیت زیادی را به‌خود اختصاص داده است. از جنبه نظری برابری عرضه و تقاضای نیروی کار موجب ایجاد تعادل می‌شود و در صورت عدم موازنه که عمدتاً مازاد عرضه نیروی کار نسبت به میزان تقاضای نیروی کار و عدم انطباق آنها با همدیگر بنا به دلایل متفاوتی پدیده بیکاری به‌وجود می‌آید و این معضل هم‌اکنون در جامعه ما وجود دارد و آن موجب به‌در رفتن یکی از عوامل اصلی تولید، یعنی توان نیروی انسانی است و در تئوری‌های توسعه اقتصادی، منابع انسانی^۲ محوری‌ترین عامل رشد و توسعه جوامع محسوب می‌شود که امروزه در اکثر کشورها برنامه‌ریزی و فراهم کردن زمینه و بستر مناسب جهت بهره‌برداری کامل و متناسب از منابع انسانی در برنامه‌های توسعه از مسائل مهم و کلیدی محسوب می‌شود و همچنین تأکید بر این است که با سرمایه انسانی و نیروی کار کیفی و کارآفرینی در راستای تلاش جهت گذار از اقتصادهای کشاورزی و صنعتی و ورود به اقتصادهای مبتنی بر دانش، فرآیند رشد و توسعه اقتصادی اجتماعی را سرعت بخشند.

در اینجا با توجه به ادبیات تحقیق و مطالعاتی که در کشور ایران و نیز سایر کشورها ارائه

1. Alfred Mashall

۲. بلانت دان و مارک جکسون (۱۹۸۳)، ترجمه محسن رنانی، ۱۳۷۳.

3. Human Resources

شده است و ویژگی‌های بازار کار و عوامل مؤثر بر عرضه و تقاضای نیروی کار معرفی می‌شوند:

۱. ویژگی‌های بازار کار^۱

۱-۱. تعداد بازارها

تعدد و تنوع در بازار کار، با وجود اطلاق عنوان واحد «بازار کار» به آن، ناشی از دامنه گسترده مشاغل در این بازار، از یک کارگر ساختمانی تا یک مهندس معمار یا جراح متخصص و همچنین حوزه‌های جغرافیایی متفاوت می‌باشد. به طوری که بعضی از مشاغل کاربرد محلی و منطقه‌ای دارند و دسته‌ای دیگر از مشاغل، جزئی از، «بازار کار بین‌المللی» محسوب می‌شوند.

۱-۲. عدم شفافیت در بازار کار

بازار یک کالا مثل گوشت گوساله در سطوح خرده‌فروشی و عمده‌فروشی، از نظر قیمتی از شفافیت خاصی برخوردار است، اما بازار نیروی کار و شبکه اطلاع‌رسانی و ارتباطات در این بازار، هنوز تا آن حد گسترده نشده است که قیمت یک واحد کار، با یک سطح از آموزش و کیفیت را در دو نقطه شهری به هم نزدیک کند و این موضوع در کشورهای در حال توسعه شدت بیشتری دارد.

۱-۳. استاندارد نبودن نیروی کار

متقاضیان یک شغل خاص از نظر بهره‌هوشی، توانایی جسمی، انرژی کار، سطح آموزش رسمی و غیررسمی، با هم متفاوت هستند. در حالی که در بازار کالا، به خصوص مواد خام و اولیه، از نظر استانداردها بسیار نزدیک به هم می‌باشند.

۱-۴. پیوستگی در اشتغال

یک فرد در بازار کالا با توجه به ترجیحات و درآمدش در روزهای مختلف و در برخورد با کالاها و خدمات می‌تواند تصمیم‌گیری‌های متنوعی داشته باشد، اما در بازار کار یک کارفرما قادر نیست در مقاطع زمانی کوتاه مثلاً روزانه در تصمیم قبلی خود مبنی بر استخدام تعدادی از افراد تجدیدنظر کند، بنابراین به دلایل عدیده ناشی از روابط کارفرما با مستخدم، تصمیم‌گیری در این بازار از پیوستگی بیشتری برخوردار است.

۱-۵. عرضه «خود» در بازار کار

فروشنده نیروی کار در بازار، پس از انتخاب شغل، «خودش» را به طور فیزیکی در فرآیند تولیدی درگیر می‌کند. بنابراین، در عرضه کار، علاوه بر دستمزد، «مجموعه شرایط کار»، تصمیم وی را

۱. سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۶.

شکل می‌دهند و همین موضوع «جستجو برای مشاغل» را فرآیندی مشکل‌تر و پیچیده‌تر می‌سازد.

۶-۱. قدرت کمتر نیروی کار در چانه‌زنی

در بازار کار به دلیل تعداد زیادتر متقاضی برای شغل نسبت به بنگاه‌های خواهان نیروی کار و نیز در غیاب اتحادیه‌های کار، قدرت چانه‌زنی نیروی کار کاهش خواهد یافت و تابعی از نیاز کارفرمایان که آن هم تابعی از میزان فروش و تولید و وضعیت رکودی یا رونق در بازار کالا می‌باشد، است.

۲. عرضه و تقاضای نیروی کار و عوامل مؤثر بر آن

۲-۱. جمعیت فعال و عرضه نیروی کار

عرضه نیروی کار^۱ به جمعیتی اطلاق می‌شود که تأمین‌کننده نیروی کار جهت تولید کالاها و خدمات در طول یک دوره مشخص زمانی باشد و شامل مدت زمانی است که این جمعیت کار می‌کند یا زمان قابل کار کردن در طول این دوره است. همچنین متضمن کثرت و شدت کار، سطح آموزش و مهارت این جمعیت است.^۲

جمعیت فعال عامل اصلی تعیین‌کننده نیروی کار به‌شمار می‌رود. مطابق با تعریف، همچنین عرضه نیروی کار مقداری از نیروی کاری است که برای فروش (اجاره) در سطح دستمزد معین به بازار کار عرضه می‌شود.^۳ به بیانی دیگر عرضه نیروی کار با جمعیت فعال از مجموع جمعیت شاغل و بیکار به‌دست می‌آید. باید توجه داشت که دو مفهوم متفاوت از عرضه نیروی کار وجود دارد. مفهوم اول تصمیم به مشارکت در بازار کار است که تحت این شرایط عرضه نیروی کار نشان‌دهنده افرادی است که از دستمزدهای متعارف وارد بازار کار می‌شوند و مفهوم دوم، تعداد ساعت کار افراد در بازار کار است که تحت این شرایط عرضه نیروی کار با توجه به مجموع ساعات کار افراد در بازار کار (نه فقط تعداد افراد) محاسبه می‌شود. به‌طور کلی هنگامی که جمعیت فعال در بازار کار بیش از میزان تقاضایی که بنگاه‌های اقتصادی به کار دارند باشد، می‌توان جمعیت فعال را مترادف با عرضه نیروی کار دانست و چون در کشور ما همواره چنین بوده،

۱. این مفهوم، اقتصادی است و معادل مفهوم آماری جمعیت فعال اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. حیدرپور، به نقل از بوت‌ورث و دیگران (۱۳۸۲)، صص ۲۲ و ۲۹.

- افشین حیدرپور، بررسی و تعیین عوامل مؤثر بر عرضه و تقاضای نیروی کار در بخش‌های مختلف اقتصاد ایران، رساله کارشناسی‌ارشد، دانشکده تحصیلات تکمیلی علوم و تحقیقات خوراسگان، مهرماه، ۱۳۸۲.

۲. از این طریق است که برخی از اقتصاددانان به موضوع سرمایه‌گذاری از طریق آموزش و وارد کردن آن در الگوی عرضه نیروی کار اهمیت ویژه‌ای قائل شده‌اند.

۳. مرتضی قره‌باغیان، ۱۳۷۶.

عرضه نیروی کار را معادل با جمعیت فعال در نظر می‌گیریم.^۱

عوامل مؤثر بر عرضه نیروی کار در سطح کلان یک کشور، شامل تعداد جمعیت فعال، مهاجرت‌ها، نرخ مشارکت نیروی کار، وضعیت اطلاع‌رسانی، جنسیت، مسائل فرهنگی، سطح آموزش و سطح سواد افراد جامعه، دستمزدهای اسمی و حقیقی، سن قانونی کار، درآمدهای غیرکاری، پوشش نظام تحصیلی، قانون و سن بازنشستگی، رشد جمعیت و... است.

۲-۲. میزان مشارکت در نیروی کار

همه افرادی که در سن فعالیت هستند و شاغل یا بیکار هستند، جزء مشارکت‌کنندگان در نیروی کار می‌باشند. بر این اساس، دانش‌آموزان، خانه‌داران و بازنشستگان جزء نیروی کار به حساب نمی‌آیند. میزان مشارکت در نیروی کار برای زنان و مردان و گروه‌های سنی متفاوت است. مهمترین عوامل تأثیرگذار بر میزان مشارکت نیروی کار سن ورود به بازار کار و میزان مشارکت زنان در نیروی کار می‌باشد. سن ورود به بازار کار متأثر از سن قانونی کار، دوره‌های رونق و رکود، نظام و قوانین آموزشی، میزان مشارکت در تحصیل، درآمد خانواده و... است. میزان مشارکت زنان در نیروی کار را عوامل اقتصادی و فرهنگی (بیشتر فرهنگی)، مسئولیت‌های خانگی و مقدار کار در خانه، روابط زن و شوهر و تصمیمات تعیین‌کننده مردان، اهمیت مشارکت در فعالیت اقتصادی، سن ازدواج، سال‌های تحصیل در دبیرستان و دانشگاه، درآمد شوهر و شمار فرزندان تعیین می‌کنند.^۲

۲-۳. تقاضای نیروی کار

جمعیت شاغل یا تقاضای نیروی کار^۳ عبارت از شمار افرادی است که در بازار کار حضور دارند و هریک دارای شغلی هستند.

در سطح کلان عوامل مؤثر بر تقاضای نیروی کار به عواملی نظیر سطح تولید، قیمت‌های نسبی عوامل تولید (نیروی کار، سرمایه و سوخت) به‌عنوان عوامل اصلی و عوامل دیگری مانند تغییرات فناورانه (که باعث افزایش کارآیی سرمایه و نیروی کار می‌شود) سرمایه‌گذاری و کارآیی آن، میزان به‌کارگیری ظرفیت‌های موجود، بهره‌وری نیروی کار و سرمایه، نوع تکنیک تولید رایج کشور (تحت تأثیر قیمت نسبی عوامل تولید)، مجموعه سیاست‌های پولی، ارزی، مالی و چگونگی ثبات و سازگاری مجموعه قوانین و مقررات ناظر بر بازار کار (قوانین بیمه بیکاری، مالیات بر

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ارزیابی بازار کار در ایران با نگاهی به برنامه‌های اول، دوم و سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از چشم‌انداز اشتغال در برنامه چهارم توسعه، معاونت پژوهشی، دفتر مطالعات اقتصادی، شماره مسلسل ۸۰۰۱، مهرماه ۱۳۸۵.

۲. علی‌اصغر مهاجرانی، ۱۳۸۰.

۳. تقاضای نیروی کار ممکن است بیش از جمعیت شاغل باشد، زیرا همواره تقاضای تأمین نشده به دلیل نوع تخصص‌ها یا کیفیت نیروی کار عرضه شده وجود دارد، اما تقاضا منطقی‌تر از جمعیت شاغل نیست.

شرکت‌ها، صادرات، واردات و...)، ساختار و نوع بازار، نحوه مدیریت (به‌عنوان عامل تلفیق‌کننده و بهره‌برداری بهینه از آنها)، امنیت سرمایه‌گذاری و شفاف بودن حقوق مالکیت فردی بستگی دارد. به‌طور کلی سایر عوامل مؤثر بر تقاضای نیروی کار را می‌توان به‌شرح ذیل ارائه کرد:

۱. مهاجرت، ۲. سطح فناوری، ۳. سیاست‌های دولتی، ۴. اندازه و ترکیب جمعیت، ۵. سطح سرمایه‌گذاری، ۶. سطح دستمزدها و ۷. مسائل فرهنگی.

بخش ششم - بیکاری و انواع آن

امروزه در بسیاری از کشورهای درحال توسعه، بیکاری یکی از مهمترین مشکلات اجتماعی است. بیکاری در این کشورها به‌ویژه در مناطق شهری و در میان جوانان و تحصیلکرده‌ها افزایش یافته است. عرضه رو به رشد و تقاضای ناکافی نیروی کار عامل اصلی بیکاری در کشورهاست. در چند دهه اخیر، بررسی مسئله بیکاری در کشورهای درحال توسعه جای ویژه‌ای در مطالعات اجتماعی یافته است. علت را باید در ابعاد، علت‌ها و پیامدهای بیکاری در این کشورها جستجو کرد، زیرا بیکاری در این کشورها مشکلی استراتژیک و اساسی است که با ساخت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پیوند دارد و در نتیجه راه‌حل‌های کوتاه‌مدت و ساده برای آن متصور نیست. دامنه بیکاری در این کشورها پیوسته گسترش یافته و بخش چشمگیری از جوانان و دانش‌آموختگان را دربرگرفته است. در ایران نیز همراه با تحولات اجتماعی و دوره‌های رونق و رکود اقتصادی، شمار بیکاران نوسان‌هایی داشته است.^۱ در این میان، رشد جمعیت ناشی از بالا بودن سطح باروری، کاهش مرگومیر و نبود سرمایه‌گذاری کافی در افزایش تقاضای نیروی کار نقش بنیادی داشته است.

۱. انواع بیکاری

از نظر اقتصاددانان چهار نوع بیکاری وجود دارد که عبارتند از:

بیکاری اصطلاحی:^۲ این نوع بیکاری نتیجه تغییرات کوتاه‌مدت در بازار کار است که به‌طور معمول در یک اقتصاد پویا اتفاق می‌افتد. کسانی که شغل خود را ترک می‌کنند تا شغل دیگری به‌دست آورند به‌دلیل کامل نبودن بازار کار (عدم اطلاع کافی از مشاغل ممکن)، زمانی را بدون شغل خواهند بود. بنابراین طبیعی است که افراد مدت زمانی را صرف آشنا شدن با بازار شغل کنند، گرچه این آشنا شدن مستلزم صرف هزینه، از دست دادن درآمد اسمی و انجام برخی هزینه‌هاست. این هزینه‌ها که هزینه‌های «جستجو» خوانده می‌شود می‌تواند به‌عنوان نوعی سرمایه‌گذاری از نقطه نظر جوینده کار

۱. علی‌اصغر مهاجرانی، ۱۳۸۰.

تلقی شود. اقتصاد نیز از این جستجو بهره می‌برد، زیرا فرد با انتخاب بهترین شغل که بیشترین تناسب را با مهارت او دارد، با بهره‌وری بیشتری در فعالیتهای اقتصادی شرکت می‌کند.

بیکاری ساختاری:^۱ این بیکاری ناشی از تغییرات بلندمدت در ساختار اقتصاد است. ممکن است با موقعیت مقایسه‌ای هزینه یک صنعت یا منطقه در نتیجه پیشرفت فناوری یا تغییر در الگوی تقاضای نهایی تغییر کند؛ در نتیجه تقاضای نیروی کار تغییر می‌کند و بیکاری ساختاری به وجود می‌آید. بنابراین بیکاران ساختاری کسانی هستند که آماده کار هستند، اما مهارت آنها یا محل استقرار آنها با فرصت‌های شغلی موجود (اشغال نشده) سازگار نیست. بیکاری ساختاری زمانی به حداکثر خود می‌رسد که تولیدات سنتی یک کشور به شدت کاهش می‌یابد و بازار کار، خود را به کندی با آن سازگار می‌کند. در حقیقت کند بودن سازگاری بازار کار با تغییرات به علت پرهزینه بودن فرآیند سازگاری است. برای سازگار شدن کارگران، بازآموزی و به دست آوردن مهارت‌های جدید یا جابجایی ضروری است و برای سازگاری شرکت‌ها، سرمایه‌گذاری در تولیدات جدید و اغلب تجربه نشده لازم است. مقابله با هر نوع بیکاری مستلزم اتخاذ سیاست‌های خاص بازار کار است.

بیکاری فصلی:^۲ بیکاری فصلی عبارت است از زمانی که تقاضا برای کار در فصل مشخصی وجود نداشته باشد یا کاهش قابل توجه یابد که بیشتر از همه در بخش کشاورزی و ساختمانی به چشم می‌خورد.

بیکاری چرخه‌ای:^۳ بیکاری‌ای است که در دوره‌های کساد و رکود به وجود می‌آید و در دوره‌های انبساط و رونق از بین می‌رود. بنابراین بیکاری چرخه‌ای، بیکاری از نوع تعلیق است. به طوری که کارگران پس از منتفی شدن رکود دوباره به کار فراخوانده می‌شوند.

همچنین بیکاری به اعتبار نقش خود کارگران در ایجاد آن، به بیکاری داوطلبانه^۴ و بیکاری غیرداوطلبانه^۵ تقسیم می‌شود:

بیکاری داوطلبانه: بیکاری‌ای است که خود کارگران یا به خاطر تقاضای دستمزدهای بالاتر از دستمزد تعادلی یا به خاطر پیدا کردن شغل جدید و مناسب‌تر موجب به وجود آمدن آن می‌شوند، لذا بیکاری اصطکاکی نوعی بیکاری داوطلبانه است.

بیکاری غیرداوطلبانه: بیکاری‌ای است که کارگران در ایجاد آن نقشی ندارند. یا شرایط تقاضا یا رکود عمیق یا کف دستمزد و یا شرایط فصلی و ساختاری باعث به وجود آمدن آن شده است، لذا بیکاری فصلی، ساختاری، چرخه‌ای بیکاری غیرارادی تلقی می‌شوند.

-
1. Structural Unemployment
 2. Seasonal Unemployment
 3. Cyclical Unemployment
 4. Voluntary Unemployment
 5. Involuntary Unemployment

بخش هفتم - تبیین سیاستگذاری و برنامه‌ریزی بازار کار

۱. دلالت‌های نظری

مقابله با هر نوع بیکاری، مستلزم اتخاذ سیاست‌های خاص بازار کار است. بر این اساس در این بخش سعی می‌شود سیاست‌های بازار کار تبیین شود.

به‌طور کلی سیاست‌های بازار کار به ۴ مورد زیر تقسیم می‌شوند:^۱

سیاست‌های اقتصادی محرک رشد اقتصادی: این سیاست‌ها معمولاً برای افزایش تقاضای کل یا مصرف کل در داخل کشور اتخاذ می‌شوند. از طریق این‌گونه سیاست‌ها (که سیاست‌های پولی و مالی دولت‌ها بخشی از آن است) سعی می‌شود که رشد اقتصادی تحقق پیدا کند و تقاضا برای اشتغال افزایش یابد. علاوه بر آن، سیاست‌های مربوط به رشد تجارت خارجی که مبنای رشد برون‌زا در هر کشور هستند و توسعه علم و فناوری، که پایه‌های رشد برون‌زا را فراهم می‌آورند، نیز مورد توجه هستند زیرا از این طریق نیز کل تقاضای کالاها و خدمات و تقاضا برای اشتغال تحریک می‌شود.

توجه به سیاست‌های توسعه علم و فناوری از بُعدی دیگر نیز اهمیت دارد، امروزه، مشکل بسیاری از کشورها بیکاری‌های ساختاری است. به‌نظر می‌رسد که توسعه علم و فناوری می‌تواند به‌مثابه راه‌حلی برای مبارزه با بیکاری ساختاری نیز عمل کند.

سیاست‌های فعال بازار کار: سیاست‌های فعال بازار کار معمولاً به بهبود کارکرد بازارهای کار توجه دارند و از این طریق، زمینه‌های لازم برای ایجاد تعادل بین عرضه و تقاضای نیروی کار و کاهش نرخ بیکاری را فراهم می‌آورند. سیاست‌های مربوط به اصلاح سازوکار جستجوی شغل، آموزش بیکاران، ایجاد شغل به‌طور مستقیم یا از طریق پرداخت یارانه به کارفرمایان و اجرای طرح‌های خوداشتغالی از جمله این سیاست‌ها هستند. شایان ذکر است که سیاست‌های فعال بازار کار سعی در ایجاد تغییرات لازم در بازار کار و کیفیت عرضه و تقاضای نیروی کار را دارند و اصولاً بیکاران به‌عنوان گروه هدف مورد توجه این نوع سیاست‌ها هستند.

سیاست‌های تنظیم بازار کار: این سیاست‌ها در جهت ایجاد انعطاف‌پذیری بیشتر در بازار کار عمل می‌کنند. در این‌گونه سیاست‌ها توجه عمدتاً معطوف به شاغلان است و بر موضوعاتی همچون اصلاح درجه حفظ اشتغال و قوانین و مقررات مربوط به استخدام و اخراج، انعطاف‌پذیر کردن زمان کار، انعطاف‌پذیر کردن دستمزد و حقوق و توجه به مسائلی همچون بازنشستگی زودهنگام و اشتغال سالمندان تأکید دارد.

سیاست‌های منفعل بازار کار: این سیاست‌ها به موضوعاتی چون حمایت‌های مالی از بیکاران و اصلاح نظام مقرری بیکاری، پرداخت یارانه به صاحبان دستمزدهای کم، حمایت از دستمزدهای کم از طریق معافیت‌های مالیاتی یا کاهش مالیات بر دستمزدها می‌پردازند. در بررسی‌های مربوط به بیکاری، یکی از سؤالات اساسی این است که چه مقدار از بیکاری اصطکاکی یا فصلی است و چه مقدار بیکاری ساختاری. اهمیت این مسئله از آنجا ناشی می‌شود که با استفاده از سیاست‌های کلان اقتصادی می‌توان بر عوامل موجود بیکاری فصلی تأثیر گذاشت، اما این‌گونه سیاست‌ها در کاهش بیکاری ناشی از علل ساختاری یا اصطکاکی ناتوان هستند.

همچنین با نگاهی بر چارچوب کلی تحقیقات مرتبط با ارزیابی اشتغال به‌ویژه متدولوژی‌های به‌کار رفته در آنها، مشاهده می‌شود که به‌طور مرسوم تمرکز اصلی ارزیابی‌های صورت گرفته بر اندازه‌گیری سیاست‌های فعال بازار کار^۱ قوام می‌یابد که این اندازه‌گیری خود شامل موارد ذیل می‌شود:^۲

- آموزش‌های شغلی،^۳

- برنامه‌های ایجاد فرصت شغلی،^۴

- اندازه‌گیری‌های مرتبط با تعدیل ساختاری،^۵

- یارانه‌های هزینه نیروی کار برای کارفرمایان.^۶

قانون کار یکی از قوانین مهم مؤثر بر بازار کار است که به‌ویژه سیاست‌های تنظیم بازار کار در کشور را شکل می‌دهند. این سیاست‌ها در ایران عبارتند از:

● حفظ اشتغال موجود و تأمین امنیت شغلی شاغلان

شدت حفظ اشتغال در کشور زیاد است و قانون کار با برقراری شرایط نسبتاً سخت برای اخراج یا فسخ قرارداد از سوی کارفرما، عملاً امنیت شغلی کارگران را تأمین می‌کند. این امر موجب گردیده است که امکان بهره‌گیری بنگاه‌های اقتصادی از نیروی کار ارزان در شرایط وجود بیکاری زیاد، به‌شدت کاهش یابد و دستمزد از انعطاف‌پذیری محدودی برخوردار شود. به‌علاوه، در دوران رونق نیز به‌دلیل عدم اطمینان از آینده، کارفرمایان تمایلی به استخدام کارکنان در حد نیاز و تکمیل فرصت‌های شغلی متناسب با تقاضای کالاها و خدمات نخواهند داشت.

1. Active Labour Market Policy (ALMP)
 2. ZEW (http://www.zew.de/en/publication/evaluation/aktive_Ampolitik.php)
 3. Vocational Training (VT)
 4. Job Creation Schemes adjustment (JCS)
 5. Measures Concerning Structural (JCS)
 6. Labour Cost Subsidies For Employers (SAS: Structural adjustment Schemes)

• انعطاف‌پذیری محدود زمان کار و سهم محدود کار موقت و پاره‌وقت

انعطاف‌پذیری بازار کار از طریق تغییرات کار هفتگی، میزان اضافه‌کار، استفاده از کار پاره‌وقت متناسب با شرایط متفاوت اقتصادی در دوران رکود یا رونق بسیار کم است و قانون کار، با تعیین انواع قرارداد و تعیین مدت کار و اضافه‌کار، عملاً مانع ایجاد انعطاف‌پذیری‌های لازم در این زمینه می‌گردد.

• تعیین دستمزد براساس نرخ تورم و قطع ارتباط دستمزد و محصول کار

دستمزد به‌عنوان قیمت کار، عامل ایجاد تعادل بین عرضه و تقاضای کار و مبتنی بر تولید و بهره‌وری کار است. براساس قانون کار، حداقل دستمزد در کشور نه براساس وضعیت تولید، بلکه براساس نرخ تورم و برای حفظ سطح زندگی کارکنان تنظیم می‌شود. بنابراین، نقش دستمزد به‌عنوان عامل ایجاد انعطاف در بازار کار از آن گرفته شده است.

به‌طور کلی، در ایران، درجه حفظ اشتغال شدید، امنیت شغلی شاغلان قابل توجه و انعطاف‌پذیری زمان کار محدود است. همچنین دستمزد بدون ارتباط با نتیجه کار و براساس نرخ تورم به‌صورت مرکزی تعیین می‌شود و هیچ‌گونه سیاست خاصی نیز در جهت انعطاف‌پذیر کردن بازار کار اتخاذ نگردیده است.

روش‌های برنامه‌ریزی اشتغال:^۱ به‌طور کلی برای تعیین و ادغام هدف‌های اشتغال‌زایی در برنامه‌های توسعه از روش‌های مختلف و متعددی در کشورهای مختلف استفاده می‌شود. در یک دسته‌بندی کلی مهم‌ترین روش‌هایی که در اکثر کشورها در برنامه‌های توسعه به‌کار گرفته شده‌اند، عبارتند از:

• برنامه‌ریزی اشتغال به‌صورت کلان و کلی

در این روش از برنامه‌ریزی ابتدا با در نظر گرفتن فناوری معین، میزان متوسط سرمایه‌گذاری سرانه برای ایجاد هر شغل محاسبه می‌شود و سپس بر مبنای حجم برنامه‌ریزی شده سرمایه‌گذاری که به‌صورت مستقل محاسبه می‌شود، حداکثر مشاغل اضافی که در طول برنامه در هر سال می‌تواند ایجاد شود، مشخص می‌شود. معمولاً برآورد تفصیلی‌تر اشتغال اضافی برحسب بخش‌های اقتصادی براساس چگونگی توزیع برنامه‌ریزی شده سرمایه‌گذاری و هزینه ایجاد هر شغل در آنها تعیین می‌شود. با شناخت و برآورد دقیق عرضه نیروی کار جدید که در طول برنامه وارد بازار کار می‌شود و مقایسه آن با تعداد مشاغل اضافی که برنامه می‌تواند ایجاد کند، می‌توان نتیجه گرفت که در نتیجه برآیند برنامه، بیکاری افزایش یا کاهش خواهد یافت. معمولاً در این روش از برنامه‌ریزی

۱. کمیجانی و دیگران، ۱۳۷۸، ص ۶۰، به نقل از منبع ذیل:

- C.Hsieh. (1968). "Approaches to fixing employment targets in development plans", international Labour Review. Vol 97.No3.

اشتغال، در صورت پیش‌بینی افزایش بیکاری در طول برنامه توسعه، برای کاهش آن از برنامه ملی اشتغال خارج از چارچوب برنامه توسعه استفاده می‌شود. کشورهای مراکش، پاکستان و برزیل در برنامه‌های توسعه خود از این روش استفاده کرده‌اند. قابل ذکر است که هم در برنامه توسعه مراکش و هم در پاکستان براساس برآوردهای انجام‌شده مشخص شد که بیکاری افزایش خواهد یافت که برای رفع آن در مراکش از برنامه ملی ایجاد کارهای روستایی برای بهبود توسعه از طریق بهبود زیربنای روستایی و در پاکستان از طریق یک برنامه ملی امور عمومی و افزایش سرمایه‌گذاری برنامه‌ریزی شده برای تکمیل برنامه توسعه استفاده شد.

● برنامه‌ریزی اشتغال در سطح بخش‌های عمده اقتصادی

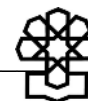
در این روش از برنامه‌ریزی و تعیین هدف اشتغال، به جای تعیین هدف‌های اشتغال در سطح کلان اقتصادی، هدف‌های اشتغال را از طریق برنامه‌ریزی توزیع سرمایه‌گذاری‌ها در سطح بخش‌های اقتصادی تعیین می‌کنند. در این روش از برنامه‌ریزی و تعیین هدف اشتغال کار قدری مشکل‌تر است و احتیاج به پیدا شدن پاسخ برخی سؤالات دیگر دارد. سؤالاتی از قبیل برنامه‌ریزان در طول برنامه هدف حداکثر بازده را ترجیح می‌دهند یا هدف حداکثر اشتغال؟ تکنیک‌های کاربر استفاده خواهد شد یا سرمایه‌بر؟ چه سطحی از توسعه کشاورزی و صنعت مورد قبول است؟ چه نقشی برای هر یک از بخش‌ها در ایجاد فرصت‌های شغلی قائلیم؟ روشن شدن پاسخ این سؤالات می‌تواند هماهنگی و همسویی بیشتری در تعیین اهداف به دست دهد و ابهام در آنها ممکن است ما را دچار انتخاب مسیر و تصمیم‌گیری غلط کند که نه تنها هدف‌های تدوین شده تحقق نمی‌یابد، بلکه موجب هزینه‌های غیرقابل جبران نیز می‌شود.

اگر هدف حداکثر بازده بر هدف اشتغال برتری داده شود و پیرو آن گرایش به سوی تکنولوژی‌های پیشرفته و سرمایه‌بر ایجاد شود به طور حتم باید گفت که انتظار سطح بالایی از اشتغال در بخش‌های کشاورزی و صنعت، انتظار غیرواقعی است.^۱

همه آنچه در این بند گذشت حکایت از آن دارد که با ایجاد رشد و توسعه و استفاده از فناوری‌های نوین تولید، انتظار اشتغال بیشتر از بخش صنعت کاهش می‌یابد. علاوه بر این به نظر می‌رسد مشکلی که امروزه اکثر کشورهای جهان سوم با آن مواجه‌اند فراوانی عرضه نیروی کار از یک سو و تکنیک‌های کهنه و کاربر تولیدی دارای ماهیت ناکارآمد با بازده کمتر نسبت به سرمایه‌گذاری انجام‌شده از سوی دیگر است. بخش کشاورزی در زمینه جذب نیروی کار وضعیتی

۱. کمیانی و دیگران، ص ۶۲، به نقل از منبع ذیل:

- W.Baer and M.E. Herve (2000). "Employment and industrialization in Developing countries", Quarterly Journal of Economics", Vol 80.

به مراتب بدتر از بخش صنعت دارد، زیرا با استفاده از تکنولوژی جدید تولید نه اینکه امکان جذب نیروی کار بیشتر فراهم نمی‌آید بلکه جمعی از نیروی کار مازاد نیز آزاد می‌شود که خود مستلزم برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، اجتماعی دیگر است. بنابراین عمده‌ترین بخش برای کمک به ایجاد اشتغال، بخش خدمات است.

۲. مروری اجمالی بر سیاستگذاری اشتغال و مفاد قانونی مرتبط با اشتغال و نیروی انسانی طی برنامه‌های توسعه

در جدول ذیل به‌طور خلاصه، مفاد قانونی اختصاص یافته به اشتغال و نیروی انسانی طی برنامه اول تا چهارم توسعه به تصویر کشیده شده است.^۱

جدول ۱. مواد قانونی مرتبط با اشتغال در طول برنامه‌های اول تا چهارم توسعه^۲

ماده و تبصره	منظور	از محل	موضوع
برنامه اول توسعه			
ماده واحده تبصره «۵»	تأمین بخشی از اعتبارات عمومی	اعتبارات سیستم بانکی	توزیع اعتبارات برای برخورداری مناطق محروم از امکانات آموزشی - بهداشتی، اشتغال و برق‌رسانی
تبصره «۶» بند «ب»	احیا و توسعه بخش‌های محروم	اعتبارات سیستم بانکی	اعطای تخفیف مالیاتی برای مشاغل تولیدی در بخش‌های محروم
برنامه دوم توسعه			
تبصره «۱۰» بند «الف»	کمک به تأمین عدالت اجتماعی، کاهش فقر و محرومیت، ایجاد اشتغال و حمایت از بنگاه‌های اقتصادی کوچک	تسهیلات ارزان قیمت بانکی	افزایش سهم فعالیت‌های اقتصادی بخش تعاونی و همچنین اجرای طرح‌های اشتغال‌زا (خود اشتغالی)
تبصره «۱۱» بند «الف»	توسعه روستاهای محروم و ایجاد تعادل‌های منطقه‌ای در روستاها	اعتبارات نظام بانکی	- انجام طرح‌های عمرانی در زمینه کمک به آماده‌سازی زمین برای طرح‌های اشتغال‌زا - توسعه فعالیت‌های تولیدی و اشتغال‌زا در روستاهای محروم

۱. مواد قانونی مرتبط با برنامه پنجم توسعه در جدول ۳ بخش هشتم مورد اشاره قرار گرفته است.

۲. مواد مذکور جزء مواردی هستند که اشتغال مستقیم را مورد هدف قرار داده و در آن از لغت اشتغال یا اشتغال‌زایی استفاده شده است. برای کسب اطلاعات بیشتر درباره مواد قانونی که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر اشتغال اثر گذارند به گزارش «مروری بر اشتغال در مواد قانونی برنامه سوم و چهارم توسعه کشور» مقدس، رضا، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سال ۱۳۸۴، رجوع شود.

ماده و تبصره	منظور	از محل	موضوع
تبصره «۱۲»	حمایت از اقشار کم درآمد	اعتبارات فصل تأمین اجتماعی بودجه کشور	۲۵ درصد اعتبارات فصل تأمین اجتماعی بودجه کشور صرف خوداشتغالی افراد مشمول تبصره مذکور شوند.
تبصره «۱۳» بند «هـ»	حل مشکلات ایثارگران	اعطای تسهیلات اعتباری ارزان قیمت	کمک به حل مشکل اشتغال و مسکن جانبازان (۲۵٪) به بالا
تبصره «۴۱»	تبصره «۱۴» جلب مشارکت بیشتر بخش خصوصی	ارائه تسهیلات بانکی	اتخاذ تدابیر و اقداماتی جهت فعال‌تر شدن بخش‌های خصوصی و تعاونی
تبصره «۶» بند «هـ»	پربار کردن اوقات فراغت دانش‌آموزان و بالندگی نسل جوان کشور	اعطای تسهیلات	ایجاد تسهیلات لازم برای اشتغال جوانان
تبصره «۷۴» بند «ب»	انجام اقدامات لازم در بخش‌های آب و کشاورزی و منابع طبیعی	تأمین بودجه مورد نیاز از سرجمع اعتبارات جذب نشده عمرانی کشور	اجرای طرح‌های جدید و یا افزایش حجم عملیات طرح‌های پیشنهادی
تبصره «۸۴» بند «الف»	خریداری اراضی با کاربری‌های آموزشی، فرهنگی و خدماتی	واگذاری زمین معوض به مالکان اراضی تملک شده و از طریق فروش قطعات مسکونی	احداث و توسعه مدارس و مراکز فرهنگی و ورزشی، حمایتی و آموزشی و اشتغال
تبصره «۹۵» بند «ج»	تأمین آمار و اطلاعات کار، حمایت از اشتغال نیروی کار کشور و کاهش نرخ بیکاری	ردیف‌های مربوطه در بودجه سالانه کشور	تشکیل پایگاه اطلاعات کار و ایجاد ۶۶۰ هزار فرصت شغلی ارزان قیمت و ایجاد ۷۷ مرکز آموزش فنی و حرفه‌ای، ۵ مرکز تربیت بنی و ...
برنامه سوم توسعه			
ماده (۴۸)	کاهش اشتغال افراد خارجی فاقد پروانه کار		جمع‌آوری کلیه افراد خارجی فاقد پروانه کار و انتقال به کشور متبوع
ماده (۴۹)	تشویق کارفرمایان به استخدام نیروی کار جدید	پیش‌بینی اعتبار لازم در بودجه کشور	افزایش استخدام نیروی کار جدید
ماده (۵۰)	ایجاد اشتغال در مناطق کمتر توسعه یافته	تسهیلات اعطایی در قالب بودجه‌های سنواتی	معافیت از حقوق و عوارض دولتی برای سرمایه‌گذاری، پرداخت بخشی از سود تسهیلات سرمایه‌گذاری توسط دولت، ارائه تسهیلات در قالب بودجه‌های سنواتی متناسب با نرخ بیکاری
ماده (۵۱)	توسعه کمی و کیفی مهارت‌های فنی و حرفه‌ای نیروی کار	اختصاص سهمیه‌ای خاص در پرداخت یارانه سود تسهیلات به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و تعاونی	ایجاد آموزشگاه‌های آزاد فنی و حرفه‌ای
ماده (۵۲)	منطقی کردن هزینه آب، برق، گاز و تلفن و متناسب بچین نرخ‌های ترجیحی برای حمایت از تولید	هزینه‌های اشتراک پس از بهره‌برداری با تقسیط ۵ ساله توسط دستگاه‌های ذی‌ربط دریافت می‌شود	تشکیل کمیته‌ای متشکل از نمایندگان وزارتخانه‌های متولی امور تولیدی و زیربنایی و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی

ماده و تبصره	منظور	از محل	موضوع
ماده (۵۳)	اعزام نیروی کار به خارج	اعطای تسهیلات و برقراری حمایت‌های قانونی	برنامه‌ریزی، هدایت و نظارت و پیش‌بینی تمهیدات لازم از نظر قوانین و مقررات
ماده (۵۴)	حمایت از صنایع کوچک و اشتغال‌زا	لوايح بودجه سنواتی و از طریق وجوه اداره شده	ارائه تسهیلات متناسب با سهم متقاضیان سرمایه‌گذاری در طرح‌های اشتغال‌زا و صنایع کوچک
ماده (۵۵)	اعطای تسهیلات به طرح‌های کشاورزی و دامپروری، احداث ساختمان و مسکن تکمیل طرح‌های صنعتی و معدنی بخش غیردولتی	اعطای تسهیلات	سه درصد از سپرده‌های قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی در اختیار بانک‌های کشاورزی، مسکن و صنعت و معدن قرار می‌گیرد
ماده (۵۶)	ایجاد فرصت‌های جدید شغلی (در اجرای بند «۲» اصل ۴۳ قانون اساسی و تحقق سیاست‌های اشتغال)	اعطای تسهیلات	ارائه وام بدون بهره با ساده‌ترین شکل به میزان ۱۰ میلیون ریال از محل سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز پس از کسر ذخایر قانونی و احتیاطی
ماده (۵۷)	حمایت از ایثارگران در حفظ و تثبیت موقعیت شغلی آنان	اعطای امتیازات و تسهیلات	اولویت به ایثارگران در دریافت امتیازات و تسهیلات
برنامه چهارم توسعه			
ماده (۱۱)	به منظور اعطای تسهیلات به طرح‌های کشاورزی، دامپروری احداث ساختمان و مسکن، تکمیل طرح‌های صنعتی و معدنی بخش غیردولتی که ویژگی عمده آنان اشتغالزایی است	۳ درصد سپرده قانونی نزد بانک مرکزی بر مبنای درصد سال ۱۳۸۳	اعتبارات در اختیار بانک کشاورزی، مسکن و صنعت و معدن (هر یک ۱ درصد) قرار گیرد.
ماده (۲۱) بندهای «ج» و «د»	تحقق هدف رشد تولید صنعتی و معدنی متوسط سالیانه یازده و دو دهم درصد (۱۱/۲٪) و رشد متوسط سرمایه‌گذاری صنعتی و معدن، شانزده و نه دهم درصد (۱۶/۹٪)	- افزایش سرمایه بانک صنعت و معدن برابر سقف مصوب اساسنامه - استفاده از منابع ناشی از فروش سهام شرکت‌های زیرمجموعه و عرضه سهام شرکت‌های مادر تخصصی در بازار بورس - تعهدات تأمین مالی از سوی دولت با رعایت سقف‌های مصوب ماده (۱۳) برنامه	اصلاح و تقویت نهادهای پشتیبانی‌کننده توسعه کارآفرینی و صنایع کوچک و متوسط و بهبود و گسترش سیستم‌های اطلاع‌رسانی و گسترش پایگاه داده‌های علوم زمین به‌منظور دسترسی سرمایه‌گذاران و کارآفرینان به اطلاعات مورد نیاز

ماده و تبصره	منظور	از محل	موضوع
ماده (۲۴)	رشد اقتصادی، ارتقای فناوری ارتقای کیفیت تولیدات، افزایش فرصت‌های شغلی و افزایش صادرات	- تعهد و تضمین مالی از سوی دولت از محل وجوه مربوطه - استفاده از معادل یک در هزار کل سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی واقعی علاوه بر بودجه سالانه در ردیف‌های پیش‌بینی شده در قوانین بودجه سنواتی	جلب سرمایه‌گذاری خارجی
ماده (۲۷)	ایجاد انگیزه برای سرمایه‌گذاری و اشتغال، در سطح کشور به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته	تأمین اعتبارات از طریق وجوه اداره شده در قالب سوابق بودجه سنواتی	تأمین تسهیلات متناسب با سهم متقاضیان سرمایه‌گذاری در طرح‌های اشتغال‌زا
ماده (۴۱) بند «د»	بهبود فضای کسب و کار در کشور و زمینه‌سازی توسعه اقتصادی و تعامل با جهان پیرامون		بازنگری قانون و مقررات مربوط به نیروی کار با سازوکار سه جانبه‌گرایی (دولت، کارگر - کارفرما)
ماده (۵۲) بند «ز»	تضمین دسترسی به فرصت‌های برابر آموزشی به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته	تأمین اعتبارات عمومی بخش آموزش	به‌کارگیری حداکثر نیمی از میزان مازاد بر سهمیه خروجی پیش‌بینی شده، با اولویت در مناطق کمتر توسعه یافته
ماده (۵۵)	گسترش دانش و مهارت، اصلاح هرم تحصیلی نیروی کار و ارتقا و توانمندسازی سرمایه‌های انسانی و ایجاد فرصت‌های جدید شغلی برای جوانان	—	—
ماده (۷۵) بندهای «د» و «ح»	بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های سرزمین در راستای ارتقای نقش و جایگاه بین‌المللی کشور	—	آماده‌سازی عرصه‌های مختلف سرزمین، برای پذیرش فعالیت‌های جدید و ایجاد فرصت‌های شغلی متناسب با قابلیت هر منطقه و بهره‌گیری از قابلیت‌های مناطق روستایی کشور
ماده (۹۵) بند «د»	استقرار عدالت و ثبات اجتماعی، کاهش فاصله دهک‌های درآمدی و...	—	طراحی برنامه‌های ویژه اشتغال، توانمندسازی جلب مشارکت‌های اجتماعی، آموزش مهارت‌های شغلی و مهارت‌های زندگی، به‌ویژه برای جمعیت‌های سه دهک پایین درآمدی در کشور

ماده و تبصره	منظور	از محل	موضوع
ماده (۹۶) بند «و»	پوشش جمعیتی، خدمات و حمایت‌های مالی از طریق فعالیت‌های بیمه‌ای، حمایتی و امدادی	درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم	اتخاذ تدابیر مورد نیاز برای کاهش طول دوره استفاده از مقرری بیکاری در جهت تنظیم بازار کار
ماده (۱۰۱)	تهیه برنامه ملی توسعه کار شایسته	—	گسترش حمایت‌های اجتماعی، حق پیگیری حقوق صنفی و مدنی کارگری اصلاح و بازنگری قوانین و مقررات تأمین اجتماعی و روابط کار اشتغال مولد، اتخاذ تدابیر لازم برای اعزام نیروی کار به خارج از کشور
ماده (۱۰۲) بند «الف»	تهیه برنامه توسعه بخش تعاونی	—	توانمندسازی جوانان، زنان، فارغ‌التحصیلان و سایر افراد جویای کار در راستای برقراری تعاملات اجتماعی، توانمندسازی بنگاه‌های کوچک و متوسط
ماده (۱۱۱) بند «الف»	تقویت نقش زنان در جامعه و توسعه فرصت‌ها و گسترش سطح مشارکت آن‌ها در کشور	پیش‌بینی اعتبارات مورد نیاز در لوایح بودجه سنواتی	تدوین، تصویب و اجرای برنامه جامع توسعه مشارکت زنان، تقویت مهارت‌های زنان، شناسایی و افزایش ساختارهای سرمایه‌گذاری در فرصت‌های اشتغالزا
ماده (۱۱۲)	تبیین و تقویت جایگاه جوانان در جامعه، رفع دغدغه‌های شغلی و...	—	تهیه برنامه ساماندهی امور جوانان
ماده (۱۲۶)	به کارگیری جوانان در سازندگی و فعالیت‌های اجتماعی	—	برخی از وزارتخانه‌ها، شهرداری‌ها و سایر دستگاه‌های ذی‌ربط مجازند در اجرای طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و خدمات اجتماعی خود از ظرفیت جوانان کشور استفاده نمایند.
ماده (۱۵۷)	ارائه گزارش نظارت به‌منظور حسن اجرای برنامه چهارم	—	بررسی عملکرد متغیرهای عمده کلان و بخشی، از جمله تولید، سرمایه‌گذاری، تجارت خارجی و ... اشتغال و بیکاری.

مأخذ: قوانین برنامه اول، دوم، سوم و چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

بخش هشتم - تغییرات و تحولات بازار کار

۱. تحولات بازار کار در برنامه چهارم

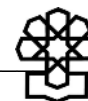
براساس آمارگیری نیروی کار در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸، عملکرد دولت در طی برنامه چهارم نشان می‌دهد که هم نرخ بیکاری کل کشور و هم نرخ بیکاری در مناطق روستایی در سال ۱۳۸۸ نسبت به سال ۱۳۸۴ یعنی سال شروع برنامه چهارم، افزایش یافته است. همان‌طوری که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، نرخ مشارکت در برنامه چهارم از ۴۱ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۳۸/۹ درصد در سال ۱۳۸۸ کاهش یافته که از هدف برنامه ۱/۴ درصد کمتر است. نرخ بیکاری کل کشور از ۱۱/۵ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۱۱/۹ درصد در سال ۱۳۸۸ افزایش یافته که نسبت به هدف برنامه ۳/۵ درصد بیشتر است. در مورد نرخ بیکاری زنان، این نرخ از ۱۷/۱ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۱۶/۸ درصد کاهش یافته است. با این حال نسبت به هدف برنامه ۷/۵ درصد بیشتر است. نتایج آماری همچنین نشان می‌دهد که نرخ بیکاری جوانان ۱۵-۲۴ سال و ۱۵-۲۹ سال به ترتیب از ۲۳/۳ درصد و ۲۰/۶ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۲۴/۷ و ۲۲/۱ درصد افزایش یافته که این نرخ نسبت به پیش‌بینی برنامه به ترتیب ۱۲/۱ درصد و ۹/۵ درصد بیشتر است. علاوه بر این، نتایج بیانگر این مطلب است که شاخص فاصله بین بالاترین و پایین‌ترین نرخ بیکاری در استان‌ها از ۱۲/۹ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۱۲/۶ رسیده که این نرخ نسبت به پیش‌بینی برنامه ۷/۱ درصد بیشتر است.

جدول ۲. عملکرد برنامه چهارم در بازار کار (درصد)

شاخص‌ها					
سال					
۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	
۳۸/۹	۳۸	۳۹/۸	۴۰/۴	۴۱	نرخ مشارکت
۱۱/۹	۱۰/۴	۱۰/۵	۱۱/۳	۱۱/۵	نرخ بیکاری کل کشور
۱۶/۸	۱۶/۷	۱۵/۸	۱۶/۲	۱۷/۱	نرخ بیکاری زنان
۲۴/۷	۲۳	۲۲/۳	۲۳/۵	۲۳/۳	نرخ بیکاری جوانان
۲۲/۱	۲۰/۴	۲۰	۲۰/۸	۲۰/۶	
۸/۳	۷/۲	۶/۶	۷/۱	۷/۱	نرخ بیکاری در مناطق روستایی
۱۲/۶	۱۰/۵	۱۰/۵	۱۱/۳	۱۲/۹	فاصله بالاترین و پایین‌ترین نرخ بیکاری در بین استان‌ها

مأخذ: برگرفته از نشریه نتایج آمارگیری نیروی کار مرکز آمار.

علاوه بر این شاخص‌ها نتایج آمارگیری در مورد نرخ بیکاری براساس سواد نشان می‌دهد که در طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۶ نرخ بیکاری دانشگاهیان (لیسانس و بالاتر) از ۱۴/۸ درصد در سال

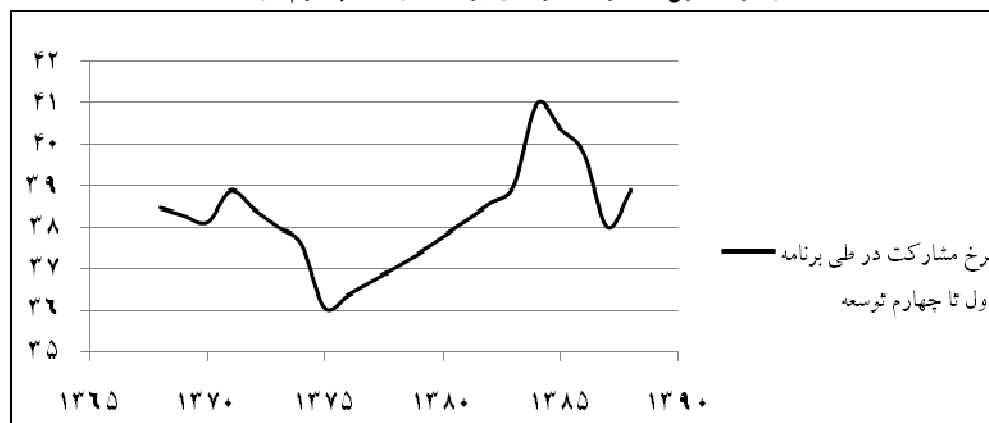
۱۳۸۴ به ۱۵/۴ درصد در سال ۱۳۸۶ افزایش یافته است.

نمودار ۱ نشان می‌دهد که بیشترین نرخ بیکاری طی برنامه‌های اول تا چهارم توسعه مربوط به سال ۱۳۸۰ بوده (برنامه سوم توسعه) و کمترین نرخ بیکاری مربوط به سال ۱۳۷۵ (برنامه دوم توسعه) است. در طی چهار برنامه توسعه فقط در سال ۱۳۷۵ نرخ بیکاری تکریمی (۸/۹ درصد) بوده و در دیگر سال‌ها نرخ بیکاری دورقمی بوده است.

نمودار ۱. نرخ بیکاری طی برنامه اول تا چهارم توسعه^۱

نمودار ۲. نرخ مشارکت در طی برنامه اول تا چهارم توسعه

علاوه بر این همان‌طوری که نمودار ۲ نشان می‌دهد، نرخ مشارکت نیروی کار در طی این چهار برنامه دارای روند صعودی کُندی بوده است. این نمودار نشان می‌دهد که بیشترین و کمترین نرخ مشارکت در طی چهار برنامه توسعه به ترتیب سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۷۵ بوده است. در ادامه به چشم‌انداز برنامه پنجم توسعه در حیطه اشتغال و بیکاری به لحاظ اهمیت موضوع

۱. لازم به ذکر است که از سال ۱۳۸۴ به بعد تعریف نرخ بیکاری مطابق با استانداردهای سازمان بین‌المللی کار (ILO) عوض شده که البته تأثیر آن بر نرخ بیکاری کمتر از ۱ درصد است.

از حیث همزمان بودن با اجرا پرداخته می‌شود. به‌طور خاص در بند «د» ماده (۲۳۴) قانون برنامه پنجم توسعه بر کاهش نرخ بیکاری در سطح ۷ درصد در سال پایانی برنامه تصریح کرده است، لذا لازم است به‌طور متوسط سالیانه ۹۸۰ هزار نفر بر جمعیت شاغل کشور افزوده شود که به معنی رشد اشتغال سالیانه به میزان ۳/۹۴ درصد است. به بیان دیگر، برای کاهش نرخ بیکاری در هدف سال پایان برنامه، باید بیش از عرضه جدید نیروی کار، شغل ایجاد کرد. براین اساس چنانچه فرصت‌های شغلی پیش‌بینی شده در برنامه پنجم تحقق یابد، تعداد جمعیت بیکار کشور از ۲۸۹۱ هزار نفر در سال ۱۳۸۶ با درصد تغییر متوسط سالیانه منفی ۵/۵ درصد به ۲۰۹۷ هزار نفر در انتهای این برنامه خواهد رسید.

البته اکثر متغیرهای اقتصادی با یکدیگر ارتباط سیستماتیک دارند و امکان دستیابی به گزینه مطلوب مورد اشاره تنها با رشدهای اقتصادی هدفگذاری شده و سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی برنامه‌ریزی شده میسر می‌باشد.

در ذیل اهم مواد مرتبط با اشتغال و بیکاری در برنامه پنجم توسعه آمده است.

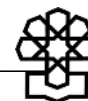
جدول ۳. مواد مرتبط با اشتغال و کارآفرینی در قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

ماده	موضوع - منظور	اثر مستقیم - غیرمستقیم بر اشتغال	دستگاه مجری
(۲۴)	تدوین سند راهبردی «ارتقای سطح شاخص توسعه انسانی»	غیرمستقیم	هیئت وزیران
(۲۵)	تنظیم سند ملی کار شایسته تا پایان سال اول برنامه	غیرمستقیم	وزارت کار
(۷۳)	اصلاح قانون کار و قانون تأمین اجتماعی تا پایان سال اول برنامه	مستقیم	وزارت کار
(۷۶)	شناسایی قوانین و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری در ایران و ارائه پیشنهاد اصلاح قوانین، حمایت از اشتغال و...	مستقیم	اتاق بازرگانی صنایع و معادن ایران
(۸۰)	ایجاد اشتغال پایدار، توسعه کارآفرینی و کاهش عدم تعادل‌های منطقه‌ای حمایت از SMEs، گسترش کسب‌وکار خانگی ...	مستقیم	----
(۱۲۴)	ایجاد اشتغال از طریق تعاون و افزایش سهم بخش ...	مستقیم	وزارت تعاون
(۱۹۴)	توسعه روستایی و حمایت از گسترش فعالیت‌های کسب‌وکار، خوشه‌ها و... فعالیت‌های کارآفرینی و اشتغال‌زا در مناطق روستایی	مستقیم	----

مأخذ: قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران.

۲. مروری بر تغییرات و تحولات بازار کار ایران در سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن

سنتی ماندن رویه‌ها و ساختارهای تولیدی که خود را در گسترش روزافزون بخش غیررسمی اقتصاد منعکس ساخته است، نابرابری شدید در بازده بخش‌های مختلف اقتصاد که موجبات سرریز

بیش از پیش سرمایه‌های ملی به ساختمان و زمین شده، گستره وسیع حوزه تصدیگری دولت در فعالیت‌های اقتصادی که ناکارآمدی بهره‌وری از منابع، عوامل تولید و سقوط بهره‌وری را باعث گردیده، توأم با نظامات و ضوابط ناکارآمد اداری - اجرایی، از جمله عواملی هستند که سد راه توسعه فعالیت‌های تولیدی شده‌اند که حاصل قهری آن محدود شدن تقاضا برای نیروی کار و پیدایش بیکاری‌های آشکار و پنهان منابع انسانی است.

در این قسمت از گزارش، وضعیت اشتغال و بیکاری برای سال‌های مختلف سرشماری شامل ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته و همچنین براساس آمارهای مربوط به نیروی کار در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸، وضعیت بازار کار در این سال‌ها بررسی شده است.

همان‌طور که قبلاً گفته شد، هنگامی که جمعیت فعال در بازار کار بیش از میزان تقاضای نیروی کار توسط بخش‌های اقتصادی باشد، جمعیت مذکور به‌عنوان برآوردی از عرضه نیروی کار در نظر گرفته می‌شود. یکی از شاخص‌های مبین عرضه نیروی کار نرخ مشارکت است که در ادامه به بررسی تغییرات آن طی سه دهه ۱۳۵۵-۱۳۶۵، ۱۳۶۵-۱۳۷۵ و ۱۳۷۵-۱۳۸۵ پرداخته شده است.

عرضه نیروی کار در سال ۱۳۶۵ به ۱۲/۸ میلیون نفر رسید که ۸۹/۸ درصد آن را آقایان و ۱۰/۲ درصد آن را خانم‌ها تشکیل می‌دادند. مقدار عرضه نیروی کار در دهه ۱۳۵۵-۱۳۶۵ رشدی معادل ۲/۷ درصد داشته که در مقایسه با دهه قبل افزایش یافته است. در این سال علیرغم افزایش تعداد و رشد عرضه نیروی کار، نرخ مشارکت اقتصادی به ۳۹ درصد کاهش یافته است. همچنین در همه گروه‌های سنی، عرضه نیروی کار آقایان چند برابر عرضه نیروی کار خانم‌ها بوده و به‌طور کلی عرضه نیروی کار خانم‌ها به هیچ‌وجه قابل مقایسه با عرضه نیروی کار آقایان نبوده است. در سال ۱۳۶۵ نرخ مشارکت اقتصادی آقایان ۶۸/۳ درصد جمعیت در سنین فعالیت و نرخ مشارکت اقتصادی خانم‌ها ۸/۲ درصد جمعیت مذکور بوده است. توزیع عرضه نیروی کار در قالب گروه‌های سنی مبین این است که گروه‌های سنی ۲۰-۲۴، ۲۵-۲۹ و ۳۰-۳۴ به‌ترتیب ۱/۱۶، ۱/۱۵ و ۴/۱۲ درصد از کل عرضه نیروی کار را به‌خود اختصاص داده‌اند. نکته قابل توجه کاهش سهم و همچنین نرخ مشارکت گروه سنی ۱۰-۱۴ سال در مقایسه با سال ۱۳۵۵ است.

عرضه نیروی کار در سال ۱۳۷۵ به شانزده میلیون نفر رسید که ۷۸/۳ درصد آن را آقایان و ۱۲/۷ درصد آن را خانم‌ها تشکیل داده‌اند. میزان رشد عرضه نیروی کار در دهه ۱۳۶۵-۱۳۷۵ به ۲/۳ درصد رسید که در مقایسه با دهه پیش از آن اندکی کاهش دارد. همچنین نرخ مشارکت اقتصادی به ۳۵/۳ درصد رسید که پایین‌ترین میزان در طی سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۷۵ است. البته، علت اصلی، تغییرات جمعیتی کشور و تحولاتی است که در نظام‌های آموزش و پرورش عمومی، آموزش عالی و آموزش فنی و حرفه‌ای رخ داد.

سه‌م عرضه نیروی کار خانم‌ها و آقایان در گروه‌های سنی متفاوت در جداول ارائه شده قابل رؤیت است.

عرضه نیروی کار در سال ۱۳۸۵ به حدود ۲۳/۵ میلیون نفر رسیده^۱ که ۸۴/۵ درصد آن را آقایان و ۱۵/۵ درصد آن را خانم‌ها تشکیل داده‌اند. میزان رشد عرضه نیروی کار در دهه ۱۳۷۵-۱۳۸۵ به ۳/۷ درصد رسید که در مقایسه با دهه پیش از آن رشد ۲/۳ درصدی ۱/۴ درصد رشد دارد. همچنین نرخ مشارکت اقتصادی به ۳۹/۴ درصد رسید که نسبت به سال ۱۳۷۵ معادل ۴/۱ درصد نرخ مذکور رشد یافته است. از سوی دیگر سهم عرضه نیروی کار خانم‌ها از ۱۰/۲ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱۵/۵ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است که از این میان گروه سنی ۲۵-۲۹ سال بیشترین درصد (۲۰/۶ درصد) از حجم عرضه نیروی کار را به خود اختصاص داده‌اند و سهم گروه سنی ۱۰-۱۴ سال خانم‌ها در عرضه نیروی کار از ۶/۱ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۲/۳ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است. (جدول ۴ جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر برحسب وضع فعالیت به‌انضمام نرخ بیکاری و اشتغال به تفکیک کل و جزء در سال ۱۳۸۵ تصویر جامع‌تری را ارائه نموده است). مطابق با سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۵، جمعیت کل کشور ۷۰,۴۹۵,۷۸۲ نفر بوده است. این در حالی است که کل نیروی انسانی (جمعیت نیروی کار) یا به عبارتی جمعیت در سن کار کشور معادل ۵۹,۵۲۲,۷۴۷ نفر بوده است که از این میزان ۲۳,۴۶۸,۶۹۳ نفر در زمره جمعیت فعال محسوب می‌شده‌اند.

به بیان دیگر از کل جمعیت در سن کار کشور، ۳۹/۴ درصد جزو جمعیت فعال و مابقی یعنی ۶۰/۶ درصد را جمعیت غیرفعال شامل می‌شده‌اند.

از سوی دیگر در سال ۱۳۸۵ در کل کشور، نرخ بیکاری معادل ۱۲/۷۵ درصد و نرخ اشتغال ۸۷/۲۵ درصد بوده است. بر همین اساس جدول ۳ اطلاعات تفصیلی جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر کشور را برحسب وضع فعالیت، اشتغال و بیکاری ارائه می‌کند.

۱. براساس سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۸۵ دقیقاً معادل ۲۳,۴۶۸,۶۹۳ نفر بوده است.

جدول ۴. جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر برحسب وضع فعالیت به انضمام نرخ بیکاری و اشتغال به تفکیک کل و جزء در سال ۱۳۸۵

	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
	جمع کل ***	جمعیت فعال **	شاغل	نرخ اشتغال	بیکار	نرخ بیکاری	جمعیت غیرفعال *	محصل	دارای درآمد بدون کار	خانه‌دار	سایر	اظهار نشده
۱۰ ساله و بیشتر	۵۹۵۲۲۷۴۷	۲۳۴۶۸۶۹۳	۲۰۴۷۶۳۹۵	۸۷/۲۵	۲۹۹۲۲۹۸	۱۲/۷۵	۳۵۵۳۷۸۹۶	۱۳۱۱۷۳۸۴	۲۹۷۳۹۶۲	۱۶۰۵۷۴۳۷	۳۳۸۹۱۱۳	۵۱۶۱۵۸
۱۰-۱۴ ساله	۶۷۰۸۵۹۴	۲۶۰۳۳۹	۱۸۵۲۶۸	۷۱/۱۶	۸۵۰۷۱	۲۸/۸۴	۶۳۵۵۲۹۲	۶۰۱۶۲۸۲	۳۲۲۰	۱۵۴۶۹۲	۱۸۱۰۹۸	۹۲۹۶۳
۱۵-۱۹ ساله	۸۷۲۶۷۶۱	۱۸۹۴۷۳۲	۱۲۷۱۳۰۱	۶۷/۱۰	۶۲۳۴۳۱	۳۲/۹۰	۶۷۱۶۳۱۶	۴۸۱۵۶۱۵	۱۲۰۴۳	۱۰۱۴۰۷۹	۸۷۴۵۵۷۹	۱۱۵۷۱۳
۲۰-۲۴ ساله	۹۰۱۱۴۲۲	۴۰۱۲۲۶۸	۲۹۵۲۲۲۶	۷۳/۵۸	۱۰۶۰۰۴۲	۲۶/۴۲	۴۹۰۳۲۱۱	۱۷۹۰۸۲۲	۲۲۰۳۵	۲۲۵۱۰۶۵	۸۳۹۲۸۹	۹۵۹۴۳
۲۵-۲۹ ساله	۷۲۲۴۹۵۲	۴۰۷۶۰۴۲	۳۴۶۷۷۸۳	۸۵/۰۸	۶۰۸۲۵۹	۱۴/۹۲	۳۰۹۷۵۴۶	۳۲۱۵۶۹	۳۰۹۷۷	۲۴۱۲۰۱۸	۳۳۲۹۸۲	۵۱۳۶۴
۳۰-۳۴ ساله	۵۵۵۳۵۳۱	۳۲۲۹۳۶۷	۲۹۸۱۷۷۹۶	۹۲/۵۲	۲۴۱۵۵۷۱	۷/۴۸	۲۲۹۴۰۸۷	۷۲۴۹۰	۴۲۷۷۰	۲۰۳۷۹۲۸	۱۴۰۸۹۹	۳۰۰۷۷
۳۵-۳۹ ساله	۴۹۲۱۱۲۴	۲۸۰۶۵۶۳	۲۶۷۳۶۲۲	۹۵/۲۶	۱۳۲۹۴۱	۴/۷۴	۲۰۹۰۴۱۵	۳۸۴۵۹	۷۷۱۳۰	۱۸۸۶۶۰۰	۸۱۲۲۶	۲۴۱۴۶
۴۰-۴۴ ساله	۴۰۸۹۱۵۸	۲۲۳۷۳۳۵	۲۱۵۵۵۱۲	۹۶/۳۴	۸۱۸۲۳	۳/۶۶	۱۸۳۲۵۲۳	۲۱۸۶۰	۱۲۷۵۴۷	۱۶۱۷۱۷۶	۶۵۹۴۰	۱۹۳۰۰
۴۵-۴۹ ساله	۳۵۲۲۷۶۱	۱۸۱۴۵۶۷	۱۷۵۲۵۴۶	۹۶/۵۸	۶۲۰۲۱	۳/۴۲	۱۶۹۱۷۰۰	۱۳۵۷۷	۲۱۹۴۸۹	۱۳۹۳۹۰۸	۶۴۷۲۶	۱۶۴۹۴
۵۰-۵۴ ساله	۲۷۵۵۴۲۰	۱۱۸۸۳۶۴	۱۱۴۷۰۲۸	۹۶/۵۲	۴۱۳۳۶	۳/۴۸	۱۵۵۳۵۱۶	۸۸۴۴	۳۸۹۱۹۴	۱۰۸۲۶۰۱	۷۲۸۷۷	۱۳۵۴۰
۵۵-۵۹ ساله	۱۸۸۷۹۸۱	۶۹۰۹۷۰	۶۶۵۸۷۰	۹۶/۳۷	۲۵۱۰۰	۳/۶۳	۱۱۸۶۹۴۹	۵۴۶۷	۳۶۲۹۴۳	۷۴۷۲۲۷	۷۱۳۱۲	۱۰۰۶۲
۶۰-۶۴ ساله	۱۴۶۴۴۵۲	۴۵۱۷۲۴	۴۳۶۸۱۶	۹۶/۷۰	۱۴۹۰۸	۳/۳۰	۱۰۰۳۳۶۱	۳۸۶۶	۳۷۸۷۳۵	۵۲۹۹۱۷	۹۰۸۴۳	۹۳۶۷
۶۵ ساله و بیشتر	۳۶۵۶۵۹۱	۸۰۶۴۲۲	۷۸۰۶۲۷	۹۶/۸۰	۲۵۷۹۵	۳/۲۰	۲۸۱۲۹۸۰	۸۶۳۵	۱۳۰۷۸۷۹	۹۳۰۲۲۶	۵۶۶۳۴۲	۳۷۱۸۹
جمع مرد	۳۰۲۴۴۲۷۰	۱۹۸۳۹۵۷۸	۱۷۶۹۴۵۲۱	۸۹/۱۹	۲۱۴۵۰۵۷	۱۰/۸۱	۱۰۱۷۹۴۶۶	۶۵۶۵۰۴۴	۱۸۶۳۳۵۸	۵۹۸۵۲	۱۶۹۱۲۱۲	۲۲۵۲۲۶
۱۰-۱۴ ساله	۳۴۴۱۲۴۵	۱۷۶۲۴۱	۱۲۷۸۵۷	۷۲/۵۵	۴۸۳۸۴	۲۷/۴۵	۳۲۱۷۴۲۴	۳۱۳۶۹۴۱	۱۶۸۰	۲۸۷۳	۷۵۹۳۰	۴۷۵۸۰
۱۵-۱۹ ساله	۴۴۴۲۹۰۱	۱۵۰۹۱۷۲	۱۰۷۳۳۱۳	۷۱/۱۲	۴۳۵۸۵۹	۲۸/۸۸	۲۸۷۳۵۶۹	۲۴۶۱۱۱۸	۶۱۶۸	۱۰۴۲۳	۳۹۵۸۶۰	۶۰۱۶۰
۲۰-۲۴ ساله	۴۵۱۱۸۵۱	۳۲۵۶۱۰۹	۲۵۲۶۳۹۳	۷۷/۵۹	۷۲۹۷۱۶	۲۲/۴۱	۱۲۱۰۰۸۳	۷۹۲۰۶۶	۱۰۸۴۶	۱۰۹۱۵	۳۹۶۲۵۶	۴۵۶۵۹
۲۵-۲۹ ساله	۳۶۶۰۱۶۷	۳۳۲۷۲۳۳	۲۹۱۳۹۰۶	۸۷/۵۸	۴۱۳۳۲۷	۱۲/۴۲	۳۱۲۲۹۶	۱۳۲۴۳۰	۱۴۰۳۸	۶۲۵۸	۱۵۹۵۷۰	۲۰۶۳۸
۳۰-۳۴ ساله	۲۸۳۷۹۶۹	۲۷۱۱۴۶۲	۲۵۳۲۹۹۸	۹۳/۴۲	۱۷۸۴۶۴	۶/۵۸	۱۱۵۴۶۱	۱۹۶۲۳	۱۷۴۶۳	۳۴۷۹	۷۴۸۹۶	۱۱۰۴۶
۳۵-۳۹ ساله	۲۵۱۱۵۴۵	۲۳۹۹۸۶۶	۲۲۹۱۱۱۶	۹۵/۴۷	۱۰۸۷۰۰	۴/۵۳	۱۰۳۱۲۱	۷۴۴۴	۳۸۲۶۲	۲۹۰۰	۵۴۵۱۵	۸۵۵۸
۴۰-۴۴ ساله	۲۰۸۱۶۷۹	۱۹۴۹۳۵۶	۱۸۷۷۷۰۱	۹۶/۳۲	۷۱۶۵۵	۳/۶۸	۱۲۵۴۹۷	۳۸۲۸	۷۲۹۴۸	۲۸۴۲	۴۵۸۷۹	۶۸۲۶
۴۵-۴۹ ساله	۱۷۹۲۴۸۱	۱۶۰۸۰۶۳	۱۵۵۰۹۶۳	۹۶/۴۵	۵۷۱۰۰	۳/۵۵	۱۷۸۶۸۴	۲۲۴۱	۱۲۵۷۱۶	۲۹۶۶	۴۷۷۶۱	۵۷۳۴

	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
	جمع کل ***	جمعیت فعال **	شاغل	نرخ اشتغال	بیکار	نرخ بیکاری	جمعیت غیرفعال *	محصل	دارای درآمد بدون کار	خانه‌دار	سایر	اظهار نشده
۵۰-۵۴ ساله	۱۳۸۰۶۰۶۳	۱۰۷۷۲۲۱	۱۰۳۸۲۲۳	۹۶/۳۸	۳۸۹۹۸	۳/۶۲	۳۰۴۳۶۹	۱۹۹۵	۲۴۸۲۵۵	۳۱۷۹	۵۰۹۴۰	۴۴۷۳
۵۵-۵۹ ساله	۹۲۳۵۳۶	۶۳۷۷۹۹	۶۱۳۸۸۳	۹۶/۲۵	۲۳۹۱۶	۳/۷۵	۲۸۲۷۹۶	۱۴۷۵	۲۳۲۹۹۶	۲۸۱۸	۴۵۵۰۷	۲۹۴۱
۶۰-۶۴ ساله	۷۲۶۴۴۹	۴۲۰۳۲۵	۴۰۶۰۵۵	۹۶/۶۱	۱۴۲۷۰	۳/۳۹	۳۰۳۷۷۰	۱۵۰۹	۲۴۸۹۶۹	۲۶۷۷	۵۰۶۱۵	۲۳۵۴
۶۵ ساله و بیشتر	۱۹۲۸۳۸۴	۷۶۶۷۳۱	۷۴۲۰۶۳	۹۶/۷۸	۲۴۶۶۸	۳/۲۲	۱۱۵۲۳۹۶	۴۳۷۴	۸۴۶۰۱۷	۸۵۲۲	۲۹۳۴۸۳	۹۲۵۷
جمع زن	۲۹۲۷۸۴۷۷	۳۶۲۹۱۱۵	۳۷۸۱۸۷۴	۷۶/۶۵	۸۴۷۲۴۱	۲۳/۳۵	۲۵۳۵۸۴۳۰	۶۵۵۲۳۴۰	۱۱۱۰۶۰۴	۱۵۹۹۷۵۸۵	۱۶۹۷۹۰۱	۲۹۰۹۳۲
۱۰-۱۴ ساله	۳۲۶۷۳۴۹	۸۴۰۹۸	۵۷۴۱۱	۶۸/۲۷	۲۶۶۸۷	۳۱/۷۳	۳۱۳۷۸۶۸	۲۸۷۹۳۴۱	۱۵۴۰	۱۵۱۸۱۹	۱۰۰۱۶۸	۴۵۳۸۳
۱۵-۱۹ ساله	۴۲۸۳۸۶۰	۳۸۵۵۶۰	۱۹۷۹۸۸	۵۱/۳۵	۱۸۷۵۷۲	۴۸/۶۵	۳۸۴۲۷۴۷	۲۳۵۴۹۹۷	۵۸۷۵	۱۰۰۳۶۵۶	۴۷۸۷۱۹	۵۵۵۵۳
۲۰-۲۴ ساله	۴۴۹۹۵۷۱	۷۵۶۱۵۹	۴۲۵۸۳۳	۵۶/۳۲	۳۳۰۳۲۶	۴۳/۶۸	۳۶۹۳۱۲۸	۹۹۸۷۵۶	۱۱۱۸۹	۲۲۴۰۱۵۰	۴۴۳۰۳۳	۵۰۲۸۴
۲۵-۲۹ ساله	۳۵۶۴۷۸۵	۷۴۸۸۰۹	۵۵۳۸۷۷	۷۳/۹۷	۱۹۴۹۳۲	۲۶/۰۳	۲۷۸۵۲۵۰	۱۸۹۱۳۹	۱۶۹۳۹	۲۴۰۵۷۶۰	۱۷۳۴۱۲	۳۰۷۲۶
۳۰-۳۴ ساله	۲۷۱۵۵۶۲	۵۱۷۹۰۵	۴۵۴۷۹۸	۸۷/۸۱	۶۳۱۰۷	۱۲/۱۹	۲۱۷۸۶۲۶	۵۲۸۶۷	۲۵۳۰۷	۲۰۳۴۴۴۹	۶۶۰۰۳	۱۹۰۳۱
۳۵-۳۹ ساله	۲۴۰۹۵۷۹	۴۰۶۶۹۷	۳۸۲۴۵۶	۹۴/۰۴	۲۴۲۴۱	۵/۹۶	۱۹۸۷۲۹۴	۳۱۰۱۵	۳۸۱۶۸	۱۸۸۳۷۰۰	۳۳۷۱۱	۱۵۵۸۸
۴۰-۴۴ ساله	۲۰۰۷۴۷۹	۲۸۷۹۷۹	۲۷۷۸۱۱	۹۶/۴۷	۱۰۱۶۸	۳/۵۳	۱۷۰۷۰۲۶	۱۸۰۳۲	۵۴۵۹۹	۱۶۱۴۳۳۴	۲۰۰۶۱	۱۲۴۷۴
۴۵-۴۹ ساله	۱۷۳۰۲۸۰	۲۰۶۵۰۴	۲۰۱۵۸۳	۹۷/۶۲	۴۹۲۱	۲/۳۸	۱۵۱۳۰۱۶	۱۱۳۳۶	۹۳۷۷۳	۱۳۹۰۹۴۲	۱۶۹۶۵	۱۰۷۶۰
۵۰-۵۴ ساله	۱۳۶۹۳۵۷	۱۱۱۱۴۳	۱۰۸۸۰۵	۹۷/۹۰	۲۳۳۸	۲/۱۰	۱۴۴۹۱۴۷	۶۸۴۹	۱۴۰۹۳۹	۱۰۷۹۴۲۲	۲۱۹۳۷	۹۰۶۷
۵۵-۵۹ ساله	۹۶۴۴۴۵	۵۳۱۷۱	۵۱۹۸۷	۹۷/۷۷	۱۱۸۴	۲/۲۳	۹۰۴۱۵۳	۳۹۹۲	۱۲۹۹۴۷	۷۴۴۴۰۹	۲۵۸۰۵	۷۱۲۱
۶۰-۶۴ ساله	۷۳۸۰۰۳	۳۱۳۹۹	۳۰۷۶۱	۹۷/۹۷	۶۳۸	۲/۰۳	۶۹۹۵۹۱	۲۳۵۷	۱۲۹۷۶۶	۵۲۷۲۴۰	۴۰۲۲۸	۷۰۱۳
۶۵ ساله و بیشتر	۱۷۲۸۲۰۷	۳۹۶۹۱	۳۸۵۶۴	۹۷/۱۶	۱۱۲۷	۲/۸۴	۱۶۶۰۵۸۴	۴۱۵۹	۴۶۱۸۶۲	۹۲۱۷۰۴	۲۷۲۸۵۹	۲۷۹۲۲

مأخذ: پرتال مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، سال ۱۳۸۵.

* جمعیت غیرفعال (ستون ۶) از جمع جبری ستون‌های ۱ الی ۵ حاصل شده است.

** جمعیت فعال (ستون ۱۱) حاصل جمع ستون‌های ۸ و ۱۰ است.

*** کل جمعیت در هر مقطع سنی، (ستون ۱۲) حاصل جمع ستون‌های ۶ و ۱۱ است.

جدول ۵. تحول جمعیت به تفکیک مقاطع سنی ۱۳۵۵-۱۳۸۵

ساختار (درصد)				جمعیت (هزار نفر)				سن	
۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	سال	
۲۵/۰۸	۳۹/۵۱	۴۵/۴۵	۴۴/۵۳	۱۷۶۸۲	۲۳۷۲۶	۲۲۴۷۴	۱۵۰۰۹	کمتراز ۱۵ سال	۱
۷۴/۹۲	۶۰/۴۹	۵۴/۵۵	۵۵/۴۷	۵۲۸۱۴	۳۶۳۲۹	۲۶۹۷۱	۱۸۶۹۹	۱۵ سال و بالاتر	۲
۳۵/۴۱	۲۸/۳۸	۲۶/۳۷	۲۵/۲۳	۲۴۹۶۳	۱۷۰۴۶	۱۳۰۳۸	۸۵۰۴	۱۵-۲۹ سال	۳
۲۰/۶۶	۱۷/۲۶	۱۳/۵۵	۱۴/۸۴	۱۴۵۶۴	۱۰۳۶۴	۶۷۰۰	۵۰۰۲	۳۰-۴۴ سال	۴
۱۳/۶۶	۱۰/۴۸	۱۱/۵۴	۱۱/۸۸	۹۶۳۰	۶۲۹۲	۵۷۰۷	۴۰۰۶	۴۵-۶۴ سال	۵
۵/۱۹	۴/۳۷	۳/۰۹	۳/۵۲	۳۶۵۶	۲۶۲۷	۱۵۲۶	۱۱۸۷	۶۵ سال و بیشتر	۶
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۷۰۴۹۶	۶۰۰۵۵	۴۹۴۵۵	۳۳۷۰۸	جمع ردیف‌های (۱، ۳، ۴، ۵، ۶)	

مأخذ: برگرفته از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵.

همان‌طوری که در بخش‌های قبلی بیان شد، جمعیت گروه سنی ۱۰ یا ۱۵ سال به بالا عرضه نیروی کار را در کشور تشکیل می‌دهد. جدول ۵ نشان می‌دهد که این گروه سنی در طول دوره مورد بررسی ۳۴۱۱۵ هزار نفر افزایش یافته است و به میزان ۵۲۸۱۴ در سال ۱۳۸۵ نفر رسیده است. طبق جدول مذکور، این گروه سنی در سال ۱۳۵۵، در حدود ۵۵ درصد کل جمعیت را تشکیل می‌دهند. درحالی که این عدد در سال ۱۳۸۵ به ۷۴ درصد رسیده است، که بیانگر افزایش عرضه نیروی کار در طی این دوره زمانی می‌باشد. درواقع عرضه نیروی کار در طی ۳۰ سال با نرخ ۳/۵ درصد رشد کرده است.

جدول ۶. جمعیت به تفکیک فعالیت، اشتغال و بیکاری کل کشور سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۸۵ (هزار نفر)

جمعیت فعال						جمعیت ده‌ساله و بیشتر	سال	
نرخ بیکاری (درصد)	بیکار	نرخ اشتغال (درصد)	شاغل	نرخ مشارکت (درصد)	جمع			
۱۰/۱۷	۹۹۷	۸۹/۸	۸۷۹۹	۴۲/۶	۹۷۹۶	۲۳۰۰۲	۱۳۵۵	مرد و زن
۱۴/۱۸	۱۸۱۹	۸۵/۸	۱۱۰۰۲	۳۹	۱۲۸۲۱	۳۲۸۷۴	۱۳۶۵	
۹/۰۸	۱۴۵۶	۹۰/۹	۱۴۵۷۲	۳۵/۳	۱۶۰۲۷	۴۵۴۰۱	۱۳۷۵	
۱۲/۷	۲۹۹۲	۸۷/۲۵	۲۰۴۷۶	۳۹/۵	۲۳۴۶۸	۵۹۵۲۲	۱۳۸۵	مرد
۹/۱	۷۶۰	۹۰/۸	۷۵۸۷	۷۰/۷	۸۳۴۷	۱۱۷۹۶	۱۳۵۵	
۱۲/۹	۱۴۸۶	۸۷	۱۰۰۲۶	۶۸/۳	۱۱۵۱۳	۱۶۸۴۱	۱۳۶۵	
۸/۴	۱۱۸۴	۹۱/۵	۱۲۸۰۶	۶۰/۷	۱۳۹۹۰	۲۳۰۲۲	۱۳۷۵	
۱۰/۸۱	۲۱۴۵	۸۹/۱	۱۷۶۹۵	۶۵/۶	۱۹۸۴۰	۳۰۲۴۴	۱۳۸۵	زن
۱۶/۳	۲۳۷	۸۳/۶	۱۲۱۲	۱۲/۹	۱۴۴۹	۱۱۲۰۶	۱۳۵۵	
۲۵/۴۵	۳۳۳	۷۴/۵	۹۷۵	۸/۱۵	۱۳۰۸	۱۶۰۳۳	۱۳۶۵	
۱۳/۳	۲۷۲	۸۶/۶	۱۷۶۵	۹/۱	۲۰۳۷	۲۲۳۷۹	۱۳۷۵	
۲۳/۳۳	۸۴۷	۷۶/۶	۲۷۸۲	۱۲/۴	۳۶۲۹	۲۹۲۷۸	۱۳۸۵	

مأخذ: مرکز آمار ایران (سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ و آمارگیری نیروی کار).

براساس جدول ۶، در سال ۱۳۵۵ جمعیت فعال ۴۲/۶ درصد کل جمعیت را تشکیل می‌دهند که برای سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ این عدد به ترتیب برابر با ۳۹، ۳۵/۳ و ۳۹/۵ درصد بوده که نشان‌دهنده کاهش جمعیت فعال نسبت به کل عرضه نیروی کار است. همچنین نرخ مشارکت در بین مردها از ۷۰/۷ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۶۵/۶ درصد در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته که این نرخ برای زنان در سطح ۱۲ درصد باقی مانده است. این جدول همچنین نشان می‌دهد که در سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ درصد شاغلین نسبت به کل جمعیت فعال یا همان نرخ اشتغال برابر با ۸۹، ۸۵، ۹۰ و ۸۷ درصد می‌باشد. همچنین برطبق آمار موجود در جدول ۶ در طی سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ برای مردها نسبت شاغلین به جمعیت فعال (نرخ اشتغال) به ترتیب برابر با ۸۷، ۹۰/۸، ۹۱/۵ و ۸۹/۱ درصد و این نسبت برای زنان به ترتیب برابر با ۸۳/۶، ۸۴/۵، ۸۶/۶ و ۷۶/۶ درصد بوده است. نسبت شاغلین به جمعیت فعال برای مردها نشان‌دهنده کاهش یک درصدی این نسبت در سال ۱۳۸۵ می‌باشد. در حالی که برای زنان، این نسبت از ۸۳ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۷۶ درصد در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته است. همان‌طوری که در جدول ۶ مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مرد و زن از ۱۰/۱۷ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۱۲/۷ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است.^۱

یکی از شاخص‌های مورد توجه در بازار کار مربوط به عدم تعادل جنسیتی است. همان‌طوری که در جدول ۶ مشاهده می‌گردد، نرخ بیکاری زنان از ۱۶/۳ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۲۳/۲۳ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است.^۲ همچنین نرخ مشارکت زنان از ۱۲/۹ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۱۲/۴ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده که نشان‌دهنده ۰/۵ واحد درصد کاهش در نرخ مشارکت می‌باشد.

۱. امیر خالصی، ۱۳۸۸، ص ۷.

۲. دفتر آمارهای جمعیت، نیروی کار و سرشماری، ۱۳۸۹، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار، سال ۱۳۸۸.

۳. بررسی تغییرات و تحولات بازار کار طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۸۸ بر مبنای نتایج طرح آمارگیری از نیروی کار

جدول ۷. نتایج طرح آمارگیری از نیروی کار از سال ۱۳۸۴ تا بهار ۱۳۸۹ مرکز آمار ایران

(واحد به نفر - درصد)

سال	جمعیت کل کشور ^(۱)	جمعیت فعال اقتصادی ده ساله و بیشتر ^(۱)	تعداد بیکاران ^(۲)	تعداد شاغلان				نرخ بیکاری ^(۷)	نرخ فعالیت (مشارکت) ^(۸)	اشتغال ناقص ^(۹)	بیکاری جوانان سال ۲۹-۱۵	
				کل ^(۳)	کشاورزی ^(۴)	صنعت ^(۵)	خدمات ^(۶)				درصد ^(۱۰)	تعداد ^(۱۱)
۱۳۸۴	۶۹۳۰۰۰۰۰	۲۳۲۹۳۴۴۵	۲۰۶۱۴۶۶۷	۲۰۸۳۲۶۳	۴۸۲۷۱۸۸	۶۲۵۷۰۸۹	۹۲۵۷۶۱۲	۱۱/۵	۴۱/۰	۷/۴	۲۰/۶	۱۹۲۶۸۹۶
۱۳۸۵	۷۰۴۰۰۰۰۰	۲۳۴۸۴۰۶۸	۲۰۸۳۲۶۳	۲۰۸۳۲۶۳	۴۸۲۷۱۸۸	۶۲۰۴۹۰۹	۹۴۰۴۱۶۶	۱۱/۳	۴۰/۴	۷/۰	۲۰/۸	۱۹۱۳۶۱۷
۱۳۸۶	۷۱۵۰۰۰۰۰	۲۳۵۷۸۷۱۵	۲۱۰۸۸۸۹۷	۲۱۰۸۸۸۹۷	۴۸۰۹۵۵۲	۶۷۵۹۵۱۴	۹۵۱۹۸۳۱	۱۰/۵	۳۹/۸	۶/۴	۲۰/۰	۱۸۰۳۹۸۲
۱۳۸۷	۷۲۵۰۰۰۰۰	۲۳۸۹۲۴۸۹	۲۳۹۲۱۷۹	۲۳۹۲۱۷۹	۴۳۴۴۳۸۰	۶۶۱۰۶۵۷	۹۵۲۸۲۰۸	۱۰/۴	۳۸/۰	۷/۹	۲۰/۴	۱۷۴۷۳۳۶
۱۳۸۸	۷۳۶۰۰۰۰۰	۲۳۸۴۰۶۷۶	۲۸۳۹۹۷۳	۲۸۳۹۹۷۳	۴۳۸۰۱۱۲	۶۶۷۵۰۴۸	۹۹۴۵۵۴۹	۱۱/۹	۳۸/۹	۹/۵	۲۲/۱	۱۹۲۲۹۸۰
بهار ۱۳۸۹	—	۲۴۲۰۴۲۰۱	۳۵۲۵۶۴۰	۳۵۲۵۶۴۰	۴۳۶۹۵۶۸	۶۴۴۶۲۱۷	۹۸۶۲۷۷۴	۱۴/۶	۳۹/۰	۹/۵	۲۶/۱	۲۳۲۹۵۶۷

مأخذ: برگرفته از نتایج آمارگیری نیروی کار مرکز آمار ایران.

* اعداد گرد شده است.

همان طور که در جدول ۷ (ستون ۸) ملاحظه می شود نرخ فعالیت (مشارکت) از سال ۱۳۸۴ تا بهار ۱۳۸۹ روند کاهشی داشته است و از ۴۱/۰ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۳۹/۰ درصد در بهار سال ۱۳۸۹ رسیده است. جمعیت فعال اقتصادی (ستون ۱) از سال ۱۳۸۴ که ۲۳۲۹۳۴۴۵ بوده است به ۲۴۲۰۴۲۰۱ در بهار سال ۱۳۸۹ رسیده است که حدود ۹۰۰۰۰۰ نفر افزایش یافته است که با توجه به رشد جمعیت جوان این تغییر بسیار کم بوده است.

تعداد کل شاغلان که در سال ۱۳۸۴ معادل ۲۰۶۱۴۶۶۷ بوده است در بهار سال ۱۳۸۹ به ۲۰۶۷۸۵۵۹ رسید که تغییر چندانی نکرده است.

تعداد شاغلان در بخش کشاورزی (ستون ۴) به ویژه از سال ۱۳۸۶ به بعد کاهش شدید یافته است.

تعداد بیکاران (ستون ۲) که در سال ۱۳۸۴ برابر ۲۰۸۳۲۶۳ بوده است در بهار سال ۱۳۸۹ به ۳۵۲۵۶۴۰ رسیده است که حدود ۸۵۰۰۰۰ نفر افزایش یافته است.

نرخ بیکاری (ستون ۷) که در سال ۱۳۸۴ برابر ۱۱/۵ درصد بوده است به ۱۴/۶ درصد در بهار سال ۱۳۸۹ رسیده است.

این نتایج نشان می دهد که از سال ۱۳۸۴ تاکنون نه تنها به تعداد شاغلان اضافه نشده است، بلکه تعداد بیکاران نیز افزایش قابل توجهی داشته است، در نتیجه اگر شغل جدیدی ایجاد شده باشد

تقریباً به همان نسبت شاغلان نیز بیکار شده‌اند.

نرخ بیکاری جوانان ۱۵-۲۹ سال (ستون ۱۰) که در سال ۱۳۸۴ برابر ۲۰/۶ درصد بود به ۲۶/۱ درصد در بهار سال ۱۳۸۹ رسیده است. ضمن اینکه این نرخ افزایش قابل توجهی داشته است، متوسط نرخ بیکاری جوانان از متوسط نرخ بیکاری در کل بسیار بیشتر و حدود دو برابر آن است. تعداد جوانان بیکار (ستون ۱۱) که در سال ۱۳۸۴ برابر ۱,۹۲۶,۸۶۶ نفر بوده است در بهار سال ۱۳۸۹ به ۲۳۲۹۵۶۷ نفر رسیده است که افزایش قابل توجهی داشته است.

آمار منتشره از سوی مرکز آمار ایران آمار بیکاران بر مبنای سطح تحصیل آورده نشده است ولی با توجه به اینکه آمار بیکاران در جوانان (که اکثر آنها دارای تحصیلات بالا هستند) زیاد است می‌توان انتظار داشت که نرخ بیکاری برای افراد تحصیلکرده نیز بالاتر از میانگین نرخ بیکاری باشد (آمار منتشر شده از سوی بانک مرکزی در سال‌های گذشته نشان می‌داد که در مناطق شهری نرخ بیکاری افراد تحصیلکرده بسیار بالاتر از متوسط نرخ بیکاری است).

همان‌طور که در ستون ۹ جدول ۷ مشاهده می‌شود درصد اشتغال ناقص^۱ که در سال ۱۳۸۴ برابر ۷/۴ درصد بوده است در بهار سال ۱۳۸۹ به ۹/۵ درصد رسیده است که با این حساب درصد افرادی که یا بیکار هستند یا به اندازه مورد نیاز نمی‌توانند کار کنند در بهار ۱۳۸۹ به رقم ۲۴/۱ درصد بالغ می‌گردد.^۲

۴. وضعیت شاخص‌های بازار کار در استان‌های کشور

همچنین در صورتی که بخواهیم آمار ارائه شده نرخ بیکاری و مشارکت نیروی کار را بر پایه طرح آمارگیری نیروی کار به تفکیک استان‌ها از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ به تصویر کشیم، جدول ۸ را خواهیم داشت.

همان‌طوری که در جدول ۸ ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۸۸، کمترین نرخ بیکاری یک رقمی به ترتیب در استان‌های خراسان شمالی ۶/۴، هرمزگان ۶/۹، خراسان جنوبی ۷، گلستان ۷/۱ و مازندران ۸/۱ درصد بوده است. در مقابل بالاترین نرخ‌های بیکاری مربوط به استان‌های لرستان ۱۹، همدان ۱۸ و چهارمحال و بختیاری ۱۶/۴ درصد بوده است.

از سوی دیگر از بُعد نرخ مشارکت نیروی کار در استان‌ها به‌طوری‌که در جدول ۹ ملاحظه می‌شود بالاترین نرخ در سال ۱۳۸۸ مربوط به استان‌های اردبیل ۶/۲، آذربایجان غربی ۵/۵، آذربایجان شرقی ۵ و زنجان ۴۴/۹ و در مقابل پایین‌ترین نرخ مشارکت استان‌ها مربوط به استان‌های کهگیلویه و بویراحمد ۳۰، سیستان و بلوچستان ۳۰/۵ و هرمزگان ۳۱/۸ درصد بوده است.

۱. برای آگاهی از تعریف اشتغال ناقص به صفحه ۳ گزارش رجوع نمایید.

۲. گزارش شماره ۱۰۸۲۷ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با عنوان «اشتغال و اشتغال‌زایی در اقتصاد کلان ایران (مفاهیم، رسالت‌ها و سیاست‌های مرتبط)»، خردادماه ۱۳۹۰.

جدول ۸. نرخ بیکاری و مشارکت نیروی کار به تفکیک استان‌ها از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸

نرخ مشارکت					نرخ بیکاری					استان
۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	
۳۸/۹	۳۸/۰	۳۹/۸	۴۰/۴	۴۱/۰	۱۱/۹	۱۰/۴	۱۰/۵	۱۱/۳	۱۱/۵	کل کشور
۴۵/۵	۴۲/۹	۴۵/۷	۴۸/۶	۴۸/۰	۱۰/۰	۶/۸	۷/۱	۵/۳	۵/۲	آذربایجان شرقی
۴۵/۰	۴۳/۸	۴۳/۹	۴۱/۲	۴۲/۱	۱۰/۷	۱۰/۳	۹/۶	۱۰/۰	۸/۷	آذربایجان غربی
۴۶/۲	۴۲/۳	۴۵/۷	۴۳/۸	۴۵/۳	۱۲/۰	۹/۹	۱۱/۸	۱۱/۱	۱۱/۶	اردبیل
۴۱/۸	۴۰/۸	۴۲/۷	۴۳/۱	۴۴/۳	۱۲/۰	۹/۴	۹/۶	۱۳/۶	۱۲/۳	اصفهان
۳۹/۹	۳۷/۴	۴۰/۳	۳۷/۵	۳۶/۹	۱۲/۶	۱۴/۶	۱۲/۷	۱۰/۵	۱۵/۱	ایلام
۳۶/۶	۳۶/۷	۳۶/۵	۳۶/۴	۳۴/۲	۱۱/۷	۱۰/۷	۹/۳	۱۳/۰	۱۲/۷	بوشهر
۳۷/۴	۳۷/۴	۳۹/۳	۴۰/۶	۴۰/۷	۱۱/۹	۱۱/۰	۱۱/۳	۱۲/۵	۱۳/۶	تهران
۳۹/۱	۳۸/۳	۳۷/۱	۳۷/۴	۳۷/۴	۱۶/۴	۱۴/۱	۱۴/۴	۱۱/۱	۱۱/۷	چهارمحال و بختیاری
۴۱/۵	۳۹/۴	۴۳/۷	۴۴/۷	۴۰/۳	۷/۰	۱۰/۱	۱۲/۷	۸/۶	۹/۷	خراسان جنوبی
۴۱/۵	۴۱/۴	۴۲/۷	۴۰/۵	۴۳/۳	۱۱/۲	۸/۳	۸/۰	۷/۰	۹/۱	خراسان رضوی
۳۶/۸	۳۷/۹	۳۸/۳	۳۵/۱	۴۰/۴	۶/۴	۷/۶	۷/۸	۱۲/۹	۷/۱	خراسان شمالی
۳۷/۶	۳۷/۰	۳۷/۶	۳۶/۴	۳۶/۱	۱۳/۱	۱۲/۵	۱۱/۶	۱۱/۷	۱۳/۲	خوزستان
۴۴/۹	۴۳/۰	۴۵/۵	۴۶/۰	۴۵/۸	۸/۴	۹/۵	۸/۸	۱۰/۶	۹/۵	زنجان
۳۵/۹	۳۳/۵	۳۵/۶	۳۶/۹	۳۶/۶	۹/۱	۸/۳	۸/۴	۱۰/۹	۱۱/۳	سمنان
۳۰/۵	۲۸/۶	۳۵/۳	۳۸/۱	۴۱/۰	۱۳/۳	۱۱/۲	۱۲/۰	۱۰/۹	۹/۹	سیستان و بلوچستان
۳۷/۶	۳۳/۳	۳۵/۷	۳۸/۱	۳۸/۳	۱۴/۴	۱۲/۲	۱۱/۶	۱۳/۷	۱۳/۲	فارس
۳۵/۸	۳۶/۳	۳۷/۷	۳۷/۸	۴۱/۹	۱۲/۲	۸/۴	۱۰/۴	۱۰/۳	۱۱/۱	قزوین
۳۴/۴	۳۶/۰	۳۶/۸	۳۶/۲	۳۶/۳	۱۰/۸	۹/۹	۱۰/۳	۱۱/۱	۱۰/۳	قم
۳۹/۲	۴۰/۲	۳۷/۹	۳۹/۱	۳۸/۳	۱۰/۸	۱۲/۵	۹/۱	۱۰/۷	۹/۳	کردستان
۳۴/۶	۳۵/۶	۳۷/۷	۴۱/۷	۳۹/۱	۱۱/۹	۹/۱	۱۱/۶	۱۳/۴	۱۵/۰	کرمان
۳۵/۹	۳۴/۱	۳۴/۴	۳۵/۹	۳۶/۱	۱۳/۸	۱۲/۱	۱۴/۷	۱۶/۶	۱۴/۵	کرمانشاه
۳۰/۰	۳۱/۰	۳۳/۶	۳۴/۳	۳۷/۴	۱۴/۸	۱۴/۹	۱۷/۶	۱۵/۶	۱۸/۱	کهگیلویه و بویراحمد
۴۰/۰	۴۱/۰	۴۱/۲	۴۲/۲	۴۴/۳	۷/۱	۸/۳	۸/۹	۹/۰	۸/۷	گلستان
۴۱/۱	۴۰/۱	۴۱/۷	۴۳/۰	۴۳/۱	۱۵/۳	۱۳/۰	۱۲/۱	۱۱/۴	۱۳/۷	گیلان
۳۷/۵	۳۶/۱	۳۶/۸	۳۷/۸	۴۰/۲	۱۹/۰	۱۷/۱	۱۷/۵	۱۶/۲	۱۵/۰	لرستان
۳۶/۷	۳۶/۶	۴۱/۵	۴۱/۷	۴۲/۶	۸/۱	۷/۴	۷/۷	۸/۰	۹/۸	مازندران
۳۸/۵	۳۴/۵	۳۵/۱	۳۸/۶	۴۰/۳	۱۱/۲	۱۱/۸	۱۰/۴	۱۲/۵	۱۲/۶	مرکزی
۳۱/۸	۳۱/۰	۳۴/۲	۳۱/۸	۳۳/۴	۶/۹	۸/۴	۹/۴	۷/۷	۱۰/۵	هرمزگان
۴۱/۲	۳۹/۸	۴۱/۱	۴۱/۵	۴۱/۵	۱۸/۰	۱۴/۰	۱۳/۹	۱۳/۵	۱۱/۲	همدان
۳۹/۸	۳۸/۵	۴۲/۷	۴۴/۳	۴۵/۳	۹/۰	۶/۶	۸/۷	۷/۴	۸/۰	یزد

مأخذ: مرکز آمار ایران.

همچنین مطابق با آخرین آمار ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران در بهار ۱۳۸۹، وضعیت

شاخص‌های عمده نیروی کار به تفکیک استان‌ها به شرح جدول ۹ ارائه می‌شود.

جدول ۹. وضعیت شاخص‌های عمده بازار کار به تفکیک استان‌ها در بهار ۱۳۸۹

(درصد)

استان	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ اشتغال	نرخ اشتغال ناقص	سهم اشتغال ناقص	نرخ مقدار اشتغال ناقص	سهم شاغلان با بیش از ۴۹ ساعت کار معمول	نسبت اشتغال	نرخ بیکاری	نرخ بیکاری ۱۵-۲۴ ساله	نرخ بیکاری ۱۵-۲۹ ساله
کل کشور	۴۲/۹	۸۵/۴	۸/۱	۹/۵	۳/۶	۴۱/۵	۳۶/۷	۲۹/۶	۲۶/۱	
آذربایجان شرقی	۴۹/۴	۸۹/۶	۱۱/۹	۱۳/۲	۴/۸	۳۵/۲	۴۴/۳	۱۰/۴	۱۹/۱	
آذربایجان غربی	۴۹/۴	۸۸/۴	۳/۸	۴/۳	۱/۶	۴۳/۳	۴۳/۷	۱۱/۶	۲۱/۰	
اردبیل	۴۸/۲	۸۴/۷	۵/۲	۶/۱	۲/۰	۴۱/۹	۴۰/۸	۱۵/۳	۲۴/۲	
اصفهان	۴۴/۴	۸۵/۴	۱۲/۰	۱۴/۰	۵/۹	۳۴/۴	۳۷/۹	۱۴/۶	۲۶/۴	
ایلام	۴۲/۳	۸۶/۰	۱۴/۴	۱۶/۷	۵/۹	۲۲/۳	۳۶/۴	۱۴/۰	۲۶/۲	
بوشهر	۴۰/۰	۸۵/۴	۶/۸	۷/۹	۳/۱	۴۱/۷	۳۴/۱	۱۴/۶	۲۴/۴	
تهران	۴۰/۰	۸۵/۴	۳/۳	۳/۹	۱/۳	۵۵/۸	۳۴/۱	۱۴/۶	۲۳/۹	
چهارمحال و بختیاری	۴۵/۴	۸۵/۱	۱۰/۳	۱۲/۲	۳/۷	۳۵/۵	۳۸/۶	۱۴/۹	۲۹/۰	
خراسان جنوبی	۴۵/۲	۸۹/۳	۱۸/۱	۲۰/۳	۷/۸	۱۹/۸	۴۰/۴	۱۰/۷	۲۴/۰	
خراسان رضوی	۴۶/۷	۸۸/۲	۱۱/۸	۱۳/۴	۵/۰	۳۸/۸	۴۱/۲	۱۱/۸	۲۱/۴	
خراسان شمالی	۳۹/۴	۹۴/۶	۱۶/۸	۱۷/۷	۴/۹	۳۰/۴	۳۷/۳	۵/۴	۱۴/۲	
خوزستان	۴۱/۶	۸۵/۸	۶/۷	۷/۸	۲/۷	۴۰/۸	۳۵/۷	۱۴/۲	۲۸/۹	
زنجان	۴۹/۳	۸۹/۰	۶/۳	۷/۱	۳/۲	۴۲/۵	۴۳/۹	۱۱/۰	۲۲/۱	
سمنان	۴۱/۱	۸۸/۷	۳/۳	۳/۷	۱/۲	۳۳/۴	۳۶/۵	۱۱/۳	۲۵/۸	
سیستان و بلوچستان	۳۷/۰	۸۸/۵	۸/۹	۱۰/۰	۳/۰	۳۴/۰	۳۲/۷	۱۱/۵	۱۷/۹	
فارس	۴۱/۶	۷۸/۷	۶/۵	۸/۳	۳/۹	۳۹/۹	۳۲/۸	۲۱/۳	۳۲/۷	
قزوین	۴۳/۶	۸۶/۳	۱۰/۰	۱۱/۶	۴/۳	۴۱/۱	۳۷/۷	۱۳/۷	۲۷/۶	
قم	۳۹/۹	۸۷/۶	۱۲/۰	۱۳/۷	۵/۱	۴۸/۲	۳۴/۹	۱۲/۴	۲۳/۶	
کردستان	۴۶/۳	۸۸/۷	۵/۹	۶/۷	۲/۵	۴۰/۴	۴۱/۱	۱۱/۳	۲۲/۶	
کرمان	۳۹/۲	۸۵/۴	۱۴/۸	۱۷/۳	۷/۴	۲۰/۰	۳۳/۵	۱۴/۶	۳۰/۹	
کرمانشاه	۴۱/۱	۸۶/۶	۷/۹	۹/۱	۳/۲	۴۴/۰	۳۵/۶	۱۳/۴	۲۵/۸	

استان	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ اشتغال	نرخ اشتغال ناقص	سهام اشتغال ناقص	نرخ مقدار اشتغال ناقص	سهام شاغلان با بیش از ۴۹ ساعت کار معمول	نسبت اشتغال	نرخ بیکاری	نرخ بیکاری ۱۵-۲۴ ساله	نرخ بیکاری ۲۵-۲۹ ساله
کهگیلویه و بویراحمد	۳۳/۵	۸۷/۹	۱۰/۰	۱۱/۴	۲/۸	۲۲/۱	۲۹/۵	۱۲/۱	۲۹/۱	۳۶/۹
گلستان	۴۶/۷	۸۸/۶	۱۸/۳	۲۰/۶	۸/۲	۳۲/۶	۴۱/۴	۱۱/۴	۲۱/۹	۱۹/۹
گیلان	۴۷/۰	۸۶/۱	۵/۵	۶/۴	۲/۲	۶۰/۵	۴۰/۵	۱۳/۹	۳۵/۴	۳۳/۰
لرستان	۴۳/۶	۸۳/۹	۱۶/۳	۱۹/۴	۷/۷	۲۴/۵	۳۶/۶	۱۶/۱	۳۵/۵	۳۲/۵
مازندران	۴۳/۳	۸۹/۵	۸/۲	۹/۱	۳/۰	۴۸/۷	۳۸/۷	۱۰/۵	۲۶/۲	۲۴/۲
مرکزی	۴۰/۸	۸۹/۶	۶/۲	۶/۹	۲/۵	۴۴/۶	۳۶/۶	۱۰/۴	۲۱/۵	۲۰/۷
هرمزگان	۳۶/۲	۸۹/۱	۸/۰	۹/۰	۲/۳	۳۹/۳	۳۲/۳	۱۰/۹	۳۶/۳	۲۳/۴
همدان	۴۴/۸	۸۵/۷	۹/۲	۱۰/۷	۴/۲	۴۶/۳	۳۸/۴	۱۴/۳	۲۷/۳	۲۵/۷
یزد	۴۳/۵	۸۸/۰	۷/۰	۷/۹	۳/۰	۲۰/۸	۳۸/۳	۱۲/۰	۲۳/۸	۲۴/۵

مأخذ: مرکز آمار ایران.

جدول ۱۰، خلاصه وضعیت نماگرهای بازار کار را برحسب بیشترین و کمترین ارقام این شاخص‌ها در بهار سال ۱۳۸۹ به تصویر کشیده است.

جدول ۱۰. خلاصه وضعیت نماگرهای بازار کار در بهار ۱۳۸۹ برحسب

(درصد)

بیشترین و کمترین به تفکیک استان‌ها

پایین‌ترین	بالا‌ترین	بالا‌ترین و پایین‌ترین استان‌ها از نقطه‌نظر شاخص‌های بازار کار
کهگیلویه و بویراحمد، سیستان و بلوچستان و کرمان	آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، زنجان و اردبیل	نرخ مشارکت اقتصادی
فارس، لرستان و همدان	خراسان شمالی، مرکزی، آذربایجان شرقی و مازندران	نرخ اشتغال
تهران، سمنان	گلستان، خراسان شمال و لرستان	نرخ اشتغال ناقص
تهران، سمنان	گلستان، لرستان و کرمان	سهم اشتغال ناقص
تهران، سمنان	گلستان، لرستان و کرمان	نرخ مقدار اشتغال ناقص
ایلام، کرمان و لرستان	گیلان، تهران و قم	سهم شاغلان با بیش از ۴۹ ساعت کار معمول
کهگیلویه و بویراحمد، فارس و کرمان	آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، زنجان	نسبت اشتغال
خراسان شمالی	فارس، لرستان	نرخ بیکاری
خراسان شمالی	کرمان، فارس و لرستان	نرخ بیکاری ۲۴-۱۵ ساله
خراسان شمالی، سیستان و بلوچستان	فارس، کرمان، گیلان و مازندران	نرخ بیکاری ۲۹-۱۵ ساله

مأخذ: محاسبات با استفاده از داده‌های مرکز آمار ایران.

منابع و مأخذ

۱. بلانت دان و مارک جکسون. اقتصاد کار و نیروی انسانی، ترجمه محسن غلامی رانی، اصفهان، انتشارات فلاحت ایران، ۱۹۸۳.
۲. بیدآباد، بیژن. *سازمان تجارت جهانی و ایران*، تهران، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۱۳۸۳.
۳. پیراسته حسین و فرزاد کریمی. ارزیابی ظرفیت‌های ایجاد اشتغال در برنامه سوم توسعه، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، ش ۲۲، ۱۳۸۱.
۴. تودارو، مایکل. *توسعه اقتصادی در جهان سوم، تهران*، ترجمه غلامعلی فرجادی، مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، ۱۳۷۷.
۵. خالصی، امیر. وضعیت بازار کار و سیاست‌های اشتغال‌زایی (۱۳۸۶-۱۳۸۴)، هفته‌نامه برنامه، سال هشتم، شماره ۳۲۳، ۱۳۸۸.
۶. دفتر آمارهای جمعیت، نیروی کار و سرشماری (۱۳۸۹)، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۸۸.
۷. دفتر آمارهای جمعیت، نیروی کار و سرشماری (۱۳۸۸)، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۸۷-۱۳۸۴.
۸. سازمان برنامه و بودجه، عرضه و تقاضای نیروی انسانی متخصص در ایران (تحلیلی از وضع موجود و چشم‌انداز آینده)، تهران، انتشارات برنامه و بودجه، ۱۳۷۶.
۹. سازمان برنامه و بودجه، قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۳).
۱۰. شاکری، عباس. *اقتصاد کلان (نظریه‌ها و سیاست‌ها)*، تهران، انتشارات رافع، ۱۳۸۹.
۱۱. فاتحی، محمدحسین. اشتغال و بیکاری در دولت نهم، نشریه مجلس و پژوهش، سال ۱۲، شماره ۵۰-۴۹، ۱۳۸۵.
۱۲. فرجادی، غلامعلی. *بازار کار، اشتغال و بیکاری، اقتصاد ایران*، تدوین و تنظیم مسعود نیلی، تهران، مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، ۱۳۷۶.
۱۳. قره‌باغیان، مرتضی. *فرهنگ اقتصاد و بازرگانی*، تهران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، چاپ دوم، ۱۳۷۶.
۱۴. کمیجانی، اکبر. ارزیابی عملکرد سیاست‌های اشتغال‌زایی در ده سال اخیر و برآورد تابع تقاضای نیروی کار در ایران، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی، فرهنگی کار و جامعه، ش ۳۴، ۱۳۸۲.
۱۵. مهاجرانی، علی‌اصغر. بیکاری: علت‌ها، ابعاد و نوسان‌های آن در ایران، فصلنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۲۰-۲۱۹، ۱۳۸۰.
۱۶. نوبخت، محمدباقر. *اقتصاد کار (راهبردهای تعادل بازار کار و اشتغال فارغ‌التحصیلان)*، تهران، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۷.
۱۷. نوبخت، محمدباقر. میزگرد بررسی وضعیت اشتغال در ایران، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت، ۱۳۸۷.
۱۸. وحیدی، پریدخت. «بررسی مقایسه‌ای سیاست‌های بازار کار ایران در برنامه سوم»، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ش ۲۶، ۱۳۸۱.
۱۹. طائی، حسن. «تخصیص زمان، عرضه نیروی کار خانوار و تقاضای کالا و خدمات در ایران»، رساله دکتری، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، ۱۳۷۹.

۲۰. قاسمی، فاطمه. «بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر اشتغال در ایران: رویکرد بین بخشی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۹.
۲۱. کریمی موغاری، زهرا. «تأثیر نهادهای بازار کار ایران بر هزینه‌های مبادله»، رساله دکتری، دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۹.
۲۲. نوبخت، محمدباقر. «آینده بیکاری و طراحی مدل راهبردی برای تعادل بازار کار و تنظیم روابط صنعتی در ایران»، مرکز تحقیقات استراتژیک، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، ۱۳۸۵.
23. Akyeampong. E. B, Another Measure of Employment, perspectives, Statistics Canada, Othewa Wileret, 1996.
24. Takala. J, Decent Work-Safe Work, Ontroductory Report to the XVith World Congress on Safety and Health at Work, Vienna, 2002.
۲۵. قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ۱۳۸۹.
۲۶. رالف و هوسمانز، فرهاد مهران و وی‌جی درما. آمارگیری جمعیت فعال اقتصادی، بیکاری، اشتغال و اشتغال ناقص، سازمان بین‌المللی کار، ترجمه معاونت اشتغال وزارت کار، ۱۳۷۳.
۲۷. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵.
۲۸. مرکز آمار ایران، طرح آمارگیری نیروی کار، ۱۳۸۴ - ۱۳۸۹.
29. Caliendo, Marco, "Microeconomic Evaluation of Labour Market Policies, Springer 2008.
۳۰. آذربایجانی کریم، طیبی سیدکمیل و هنری نفیسه اثر حجم تجارت خارجی بر مهاجرت نیروی کار: مورد ایران و کشورهای منتخب OECD پژوهشنامه اقتصادی (ویژه‌نامه بازار کار): زمستان ۱۳۸۷؛ (۶۷-۴۱۳).
۳۱. داروغه، محسن و طایبی، حسن و علی‌اصغر بانویی، اثر درآمد مختلط بر اشتغال‌زایی فعالیت‌های اقتصادی نامه مفید (نامه اقتصادی) (۱۵/۷۵، ۱۳۸۸، ۶۵-۸۴).
۳۲. نادران، الیاس و معصومه فولادی. ارائه یک مدل تعادل عمومی برای بررسی آثار مخارج دولت بر تولید، اشتغال و درآمد خانوارها، پژوهشنامه اقتصادی: ۴۵-۸۰، زمستان ۱۳۸۴.
۳۳. رنانی، محسن، شجری، هوشنگ و شیرین اربابیان. ۵ انعطاف‌پذیری نیروی کار و رقابت‌پذیری صنایع در اقتصاد جهانی پژوهشنامه اقتصادی (ویژه‌نامه بازار کار): ۹۵-۱۲۰، زمستان ۱۳۸۷.
۳۴. گزارش اشتغال و اشتغال‌زایی در اقتصاد کلان ایران (مفاهیم، دلالت‌ها و سیاست‌های مرتبط)، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، خردادماه ۱۳۹۰.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۱۲۱۵۲

عنوان گزارش: با نمایندگان مردم در مجلس نهم ۳۴. اشتغال و بیکاری در اقتصاد کلان ایران «تبیین مفاهیم، دلالت‌ها و سیاست‌های بازار کار»

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان)

تهیه و تدوین‌کنندگان: افشین حیدرپور، روح‌اله مهدوی

مدیر مطالعه: افشین حیدرپور

ناظر علمی: رؤیا طباطبایی‌یزدی

متقاضی: معاونت پژوهشی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی: —

تاریخ انتشار: ۱۳۹۰/۱۱/۳